

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

(повне найменування вищого навчального закладу)

Навчально-науковий медичний інститут

(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

кафедра соціальної роботи, педагогіки і логопедії

(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри соціальної роботи
педагогіки і логопедії

_____ Н.В. Савінова

“ _____ ” _____ 20__ року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеня вищої освіти

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему:

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ КОЗАЦЬКОЇ
ПЕДАГОГІКИ**

Керівник: к.н.з держ. упр., доцент

Акімова Тетяна Юріївна

(вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Рецензент:

к.н. з держ. упр.

Штиршов Олександр Миколайович

(посада, вчене звання, науковий ступінь, П.І.Б.)

Виконав:

студент VI курсу групи 661 М

Буряга Анна Сергіївна

(П.І.Б.)

Спеціальності: 231 «Соціальна робота»

(шифр і назва спеціальності)

ОПП:

«Соціальна робота»

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	8
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ	8
1.1 Історико-культурний контекст розвитку козацької педагогіки	8
1.2 Нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання учнівської молоді	21
Основні елементи національно-патріотичного виховання в сучасній освіті:	22
Висновки до першого розділу:	30
РОЗДІЛ 2	33
КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ	33
2.1 Основні принципи та методи козацької педагогіки у вихованні патріотичних цінностей	33
2.2 Педагогічний потенціал козацької педагогіки у сучасному освітньому процесі	41
Висновки до другого розділу:	48
РОЗДІЛ 3	51
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ	51
3.1 Розробка програми національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки	51
3.2 Рекомендації для педагогів щодо застосування козацької педагогіки ...	60
Висновки до третього розділу:	69
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	84

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи обумовлена важливістю формування патріотичної свідомості та національної ідентичності молодого покоління в умовах сучасних соціально-політичних викликів, які постають перед Україною. Національно-патріотичне виховання є основою для формування свідомих громадян, здатних відстоювати інтереси своєї держави, захищати її цілісність та працювати на благо суспільства. Виховання патріотизму сприяє розвитку у молоді почуття відповідальності, громадянської свідомості, гордості за свою історію, культуру та національні цінності.

Козацька педагогіка, як складова української культурної спадщини, є потужним інструментом патріотичного виховання, адже її принципи відображають цінності, актуальні й сьогодні: мужність, любов до рідної землі, колективізм, відданість і самопожертва. Вивчення та використання козацької педагогіки у виховному процесі дає можливість зберігати і передавати молоді моральні орієнтири та культурні цінності, які формувалися впродовж століть і слугували основою патріотичного виховання в Україні.

Сучасна освітня система потребує нових ефективних підходів і методів для формування патріотичної свідомості учнів. Інтеграція елементів козацької педагогіки у навчально-виховний процес сприяє реалізації цих завдань, адже поєднує історичні знання з практичними формами виховання, такими як козацькі ігри, уроки мужності, участь у патріотичних заходах, що допомагає глибше засвоїти цінності національної ідентичності. Таким чином, актуальність роботи полягає в необхідності застосування педагогічного потенціалу козацької педагогіки для підвищення ефективності національно-патріотичного виховання учнівської молоді, що є пріоритетним напрямом сучасної освіти.

Проблема національно-патріотичного виховання є предметом численних досліджень різних науковців, які розглядають це питання як важливий компонент формування національної ідентичності та громадянської свідомості серед молоді в сучасній Україні. Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі українські науковці, як В. Сухомлинський, О. Іванюк, В. Кравченко, В. Шевченко, Г. Гончарук, І. Соколовська, Л. Масол, І. Бех та інші. Козацтво як видатне політичне, державне та педагогічне явище України залишається предметом досліджень, переважно відомим фахівцям. Значний внесок у вивчення цієї теми зробили такі вчені, як В. Антонович, О. Апанович, М. Аркас, Г. Ващенко, Ю. Руденко, В. Шевчук, М. Стельмахович, О. Субтельний та інші. Проблема українського козацтва своєю унікальністю привертала увагу дослідників із різних галузей знань у різні епохи. Зокрема, питання причин виникнення козацтва, особливостей його життєдіяльності та історичного розвитку детально розглядали історики О. Апанович, Д. Багалій, Д. Дорошенко, В. Смолій, В. Степанкова та інші. Важливий внесок у дослідження ролі й значення козацтва у розвитку національної культури зробили також зарубіжні мандрівники, дипломати та історики, серед яких Г. Боплан, Вольтер, П. Меріме, П. Шевальє. Козацька тематика знайшла своє відображення і в творчості українських та російських письменників, таких як М. Гоголь, І. Котляревський, Є. Гребінка, Леся Українка, О. Гончар, О. Довженко.

Магістерська робота представляє комплексне дослідження козацької педагогіки як важливого засобу національно-патріотичного виховання учнівської молоді, що має великий потенціал для зміцнення національної ідентичності та моральної стійкості молодого покоління в умовах сучасної української освіти.

Об'єктом магістерської роботи є процес національно-патріотичного виховання учнівської молоді в сучасній системі освіти України.

Предметом дослідження є використання засобів козацької педагогіки для національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Метою магістерської роботи є дослідження педагогічного потенціалу козацької педагогіки як засобу національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

У відповідності з поставленою метою були визначені наступні **завдання**:

- охарактеризувати історико-культурний контекст розвитку козацької педагогіки;
- проаналізувати теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання учнівської молоді
- визначити основні принципи та методи козацької педагогіки у вихованні патріотичних цінностей
- розкрити педагогічний потенціал козацької педагогіки у сучасному освітньому процесі
- розробити програму національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки та рекомендації для педагогів щодо застосування козацької педагогіки.

У даній магістерській роботі використовуються такі методи дослідження: *теоретичний аналіз літературних джерел* – для вивчення історико-культурного контексту козацької педагогіки, принципів та методів національно-патріотичного виховання, а також сучасних підходів до виховання патріотизму в учнівської молоді; *порівняльний аналіз* – для порівняння різних підходів до національно-патріотичного виховання та виокремлення специфічних особливостей козацької педагогіки; *метод узагальнення* – для систематизації й узагальнення знань про козацьку педагогіку та її принципи, а також для формулювання рекомендацій щодо впровадження її елементів у сучасний освітній процес.

Теоретична значущість дослідження полягає в узагальненні та систематизації наукових знань про козацьку педагогіку та її потенціал у контексті формування національно-патріотичних цінностей серед учнів.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для створення конкретних педагогічних стратегій та методів, спрямованих на ефективне формування національно-патріотичних цінностей учнів. Також робота може слугувати основою для підготовки соціальних працівників у ЗВО, надаючи їм необхідні знання та навички для впровадження національно-патріотичних аспектів за допомогою козацької педагогіки у таких дисциплінах як: педагогіка, соціальна робота з різними групами клієнтів, історія та теорія соціальної роботи, інформаційна діяльність особистості, соціальна робота в різних сферах життєдіяльності, соціальна робота з сім'ями.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки науково-педагогічного пошуку доповідались під час XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 2024 р.) та щорічній XXVII Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Могилянські читання – 2024: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональні аспекти» (м.Миколаїв, 2024 р.).

Публікації. Основні положення та висновки магістерської роботи висвітлено у 2 одноосібних публікаціях:

1. Буряга А. Провідні ідеї козацької педагогіки // Могилянські читання – 2024 : досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти. Психологічні аспекти розвитку особистості в сучасних реаліях : XXVII Всеукр. наук.-практ. конф. : 6–10 листоп. 2024 р., м. Миколаїв : тези / М-во освіти і науки України ; ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. – С. 17-19.

2. Буряга А. С. Козацька педагогіка–як унікальне явище світової педагогічної думки // Могілянські читання – 2024: Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональні аспекти. Всеукр. наук.-практ. конф. 6-10 листопада 2024 р., м. Миколаїв: тези доп. / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2024. – С. 30-33.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний об'єм роботи складає 92 сторінки, основний текст магістерської роботи викладено на 75 сторінках. В роботі розміщено 2 таблиці та 4 додатки на 10 сторінках. Список використаних джерел складається із 73 найменувань (із них 1 іноземне джерело), які викладено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1 Історико-культурний контекст розвитку козацької педагогіки

Козацька педагогіка має давні витоки та тісно пов'язана з українською національною культурою і традиціями. Її розвиток відбувався в умовах постійної боротьби за свободу та самобутність українського народу, що сформувало особливий підхід до виховання. Козацька педагогіка є унікальною моделлю виховання, що базується на ідеях патріотизму, честі, відповідальності та сили духу. Козаки прагнули виховати мужніх, вільних і справедливих людей, які могли б стати захисниками рідної землі та зразками моральної поведінки.

З метою вивчення історико-культурного контексту розвитку козацької педагогіки необхідно розглянути витоки та становлення козацької педагогіки у межах української національної культури. Козацька педагогіка формувалася на основі народної культури, вірувань і світоглядних уявлень українців. Її основи закладалися через усну народну творчість, фольклор, легенди, перекази про героїчне минуле українського народу, що передавалися від покоління до покоління. Народні традиції відігравали провідну роль у вихованні молодого покоління українців на зразках козацької мужності та волелюбності [63].

Козацька педагогіка також була тісно пов'язана з військовою підготовкою і виховання здійснювалося через практичні навички та бойову підготовку. У козацьких школах юнаки отримували знання з історії України, військової справи, розвитку фізичної витривалості, оволодіння зброєю, а також навчалися приймати важливі рішення та діяти відповідально.

Військове виховання в козацькій педагогіці мало не тільки фізичний, але й моральний аспект, Вона підкреслює, що фізична та військова підготовка були невід'ємною частиною загального виховання, спрямованого на розвиток духовної міцності та готовності захищати рідну землю[24].

Моральні цінності, такі як честь, мужність, справедливість, повага до старших, зобов'язання перед сім'єю та громадою, були ключовими у виховній системі козаків. Козацька педагогіка прагнула не лише до фізичного розвитку молоді, а й до формування духовної стійкості, почуття гідності та любові до Батьківщини. Козацькі ідеали були тим фундаментом, на якому будувалася виховна система, яка включала в себе моральні настанови та етичні норми поведінки у суспільстві [54].

Козацька педагогіка була також пов'язана з православною вірою, яка займала важливе місце в житті козаків. Віра стала невід'ємною частиною національної ідентичності і сприяла формуванню у молоді моральних і духовних принципів, таких як повага до релігії, патріотизм, терпимість та гуманізм. Українське православ'я формувало в козаків розуміння служіння Батьківщині як виконання християнського обов'язку [54].

Козацька педагогіка також сприяла формуванню національної самосвідомості через виховання почуття колективізму та братерства. Під час навчання та спільних занять у козацьких громадах юнаки розвивали почуття спільної відповідальності за долю рідного краю та громади. Братство в козацькому середовищі було важливою частиною виховного процесу, що зміцнювало національну ідентичність та патріотизм серед молоді [31].

Розглянемо ідеї, принципи та завдання козацької педагогіки, які відображені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Ідеї, принципи та завдання козацької педагогіки

Вид	Категорія	Основні положення
Ідеї	Патріотизм	Формування любові до Батьківщини,

		готовності її захищати.
	Духовність	Виховання моральних цінностей, поваги до культурної спадщини та традицій.
	Колективізм	Розвиток у молоді почуття відповідальності за спільні цілі.
	Гармонійний розвиток	Єдність фізичного, духовного, інтелектуального та естетичного виховання.
Принципи	Народність	Виховання, засноване на національних традиціях, звичаях, обрядах.
	Природовідповідність	Урахування вікових та індивідуальних особливостей вихованців.
	Єдність слова і діла	Виховання особистості через приклад наставника.
	Воєнно-фізична підготовка	Важливість фізичної досконалості як складової загального виховання.
Завдання	Розвиток національної свідомості	Забезпечення знань про історію, культуру, традиції України.
	Формування громадянської відповідальності	Прищеплення молоді ідей служіння суспільству.
	Підготовка до захисту Батьківщини	Створення умов для фізичного вдосконалення та

		моральної стійкості.
	Виховання самостійності	Розвиток лідерських якостей і вміння приймати рішення.

Розроблено автором на основі: [53], [64].

Патріотизм як основна ідея козацької педагогіки є ключовою складовою виховання, спрямованого на формування національної свідомості, любові до Батьківщини та готовності захищати її інтереси. У козацькому середовищі патріотизм розглядався не тільки як почуття, а й як активна позиція, яка проявлялася через вчинки, дії та служіння Україні [54]. Козацька педагогіка приділяла особливу увагу формуванню в молоді глибокого усвідомлення власної належності до українського народу, його історії, традицій та культурної спадщини.

Одним із головних засобів виховання патріотизму було знайомство з героїчним минулим. Козаки зберігали і передавали через покоління знання про славні битви, видатних гетьманів та воїнів, які боролися за свободу України. Через думи, пісні, легенди та історичні перекази молодь знайомила з подвигами своїх предків, вчилася цінувати їхній внесок у боротьбу за незалежність. Учасники цих подій часто ставали прикладами для наслідування, що сприяло формуванню почуття гордості за свій народ і бажання бути гідними нащадками[54].

Важливою складовою патріотичного виховання було формування емоційного зв'язку з рідною землею. Молодь змалку вчили любити природу свого краю, берегти її багатства, шанувати народні звичаї та обряди. Релігійні свята, спільні обряди та культурні заходи сприяли зміцненню духовного зв'язку між людьми та їхньою землею. Водночас вихованці отримували знання про символіку рідного краю, такі як герб, прапор, гімн, які виконували роль об'єднавчих чинників для всього суспільства.

Патріотизм у козацькій педагогіці мав практичний вимір — готовність захищати Батьківщину. Хлопців із раннього віку навчали військової

майстерності: володіння зброєю, тактики бою, орієнтації на місцевості. Ці знання були необхідними для кожного, адже оборона рідного краю була справою честі. Козацькі юнаки зростали у середовищі, де сміливість, відданість і жертвовність в ім'я України вважалися найвищими чеснотами. Таким чином, фізичне виховання та бойова підготовка органічно поєднувалися з патріотичним вихованням, створюючи образ ідеального козака — захисника і патріота.

Окреме місце займало формування морально-етичних основ патріотизму. Молодих козаків вчили не тільки захищати Батьківщину, але й бути відповідальними громадянами: дотримуватися правди, справедливості, шанувати закони та своїх співвітчизників [54]. Патріотизм у цьому контексті означав не лише любов до своєї країни, а й готовність працювати на її благо, робити свій внесок у її розвиток і процвітання. Козацькі збори та ради були практичним інструментом такого виховання, адже вони сприяли розвитку громадянської свідомості, відповідальності та почуття обов'язку перед суспільством.

Духовність у козацькій педагогіці займає ключове місце, оскільки козацтво завжди вважало себе носієм високих моральних і релігійних ідеалів. У вихованні підростаючого покоління духовність розглядалася як внутрішній стрижень особистості, що забезпечує гармонію між моральними принципами, вірою, культурною спадщиною та людською поведінкою. В основі духовного виховання козаків лежали православні християнські цінності, які поєднувалися з народними традиціями, що сприяло формуванню цілісної та гармонійної особистості [54].

Головним джерелом духовного розвитку була релігія. Православна віра в козацькій педагогіці виконувала роль основного орієнтира для виховання моральних якостей. Діти з раннього віку залучалися до участі у релігійних обрядах, таких як молитви, відвідування церковних служб, святкування великих релігійних свят [54]. Це сприяло формуванню у молоді розуміння важливості віри як невід'ємної частини їхнього життя. Козаки шанували

Богородицю як свою покровительку і вірили, що духовна сила, отримана через молитву, допомагає їм у боротьбі за свободу та справедливість. Таким чином, релігія ставала не лише засобом духовного розвитку, а й джерелом мотивації до високих вчинків.

Особливу роль у формуванні духовності відіграло навчання моральним принципам. Дітей і молодь привчали до таких чеснот, як чесність, справедливість, милосердя, повага до старших і допомога ближнім. У козацькому середовищі великого значення надавали слову честі, яке було основою міжособистісних відносин. Наставники на власному прикладі демонстрували, що справжня сила людини полягає у її здатності дотримуватися моральних принципів навіть у складних ситуаціях. Вихованці засвоювали, що духовна досконалість — це процес постійної роботи над собою, що потребує терпіння, самоконтролю та внутрішньої дисципліни.

Крім релігії та моральності, духовність у козацькій педагогіці формувалася через повагу до культурної спадщини [54]. Козаки вважали своїм обов'язком передавати молоді знання про історію, традиції, звичаї, фольклор, народні пісні та танці. Через ці елементи культурної спадщини вихованці засвоювали цінності, що формували духовний зв'язок з рідною землею, народом і попередніми поколіннями. Народна творчість не лише збагачувала внутрішній світ молоді, а й формувала естетичний смак, розвивала почуття прекрасного та підкреслювала важливість збереження культурних надбань.

Ще одним важливим аспектом духовності було виховання через приклад. Козацькі наставники та старші товариші демонстрували високі моральні якості у повсякденному житті, своїми вчинками надихаючи молодь на дотримання етичних норм. Це стосувалося як поваги до інших людей, так і ставлення до природи, Батьківщини та духовних цінностей. Козацька педагогіка підкреслювала, що духовність неможлива без єдності слова і діла, а справжніми моральними авторитетами стають ті, хто самостійно дотримується високих стандартів поведінки.

Колективізм у козацькій педагогіці посідав важливе місце, оскільки взаємодопомога, єдність і спільна відповідальність були основою життя та діяльності козацької спільноти [64]. Усі аспекти виховання спрямовувалися на формування у молоді почуття належності до колективу, розуміння важливості співпраці та взаємної підтримки. Козаки вважали, що лише згуртований колектив здатен успішно протистояти зовнішнім викликам і забезпечувати добробут своїх членів. Тому принцип «один за всіх і всі за одного» став ключовим у виховній системі.

Однією з основних цілей виховання колективізму було створення відчуття єдності. У козацьких громадах усі рішення приймалися спільно на радах, де кожен член мав право голосу. Це навчало молодь демократичним засадам та важливості спільної відповідальності за ухвалені рішення [64]. Учасники таких рад вчилися висловлювати власну думку, слухати інших і знаходити компроміси, що сприяло розвитку комунікативних навичок і взаємної поваги. Такі практики формували культуру колективної відповідальності, яка залишалася з людиною на все життя.

Велике значення приділялося вихованню готовності допомагати іншим членам колективу. У козацькому середовищі існував неписаний закон підтримки: сильніші допомагали слабшим, досвідчені наставляли новачків, а в скрутних ситуаціях кожен міг розраховувати на допомогу громади [64]. Цей принцип був заснований на розумінні, що успіх чи невдача одного члена впливає на весь колектив. Молодь змалку залучали до спільної праці, таких як догляд за господарством, виконання колективних завдань чи підготовка до військових навчань. Через цю діяльність формувалося почуття відповідальності за спільний результат, а також довіра та солідарність між учасниками.

Практичне виховання колективізму часто відбувалося у військовій підготовці. Козацькі школи наголошували на важливості злагоджених дій у бою, де успіх залежав від координації та підтримки одне одного. Навчання у військовій справі включало командні вправи, наприклад, вишкіл у строю,

спільні походи, виконання бойових завдань у групах. Молодь вчилася діяти як єдина команда, розуміючи, що в бою особисті інтереси мають поступатися спільній меті. Ця практика формувала дисципліну, навички співпраці та взаємодії, які були життєво важливими для козаків.

Колективізм також проявлявся у повсякденному житті через святкові та обрядові традиції. Спільне святкування релігійних і народних свят об'єднувало громаду, сприяло зміцненню соціальних зв'язків та формуванню спільної ідентичності [41]. Наприклад, молодь брала участь у таких обрядах, як колядування, купальські гуляння чи спільні поминальні дні, що підкреслювало важливість спільності не лише в буденних справах, а й у духовному житті. Колективні обряди також слугували важливим засобом передачі культурних традицій та моральних цінностей від старшого покоління до молодшого. Крім того, колективізм у козацькій педагогіці передбачав виховання відповідальності перед суспільством загалом. Молодь вчили не лише піклуватися про свій колектив, а й розуміти свою роль у більшій спільноті — рідному селі, козацькому війську чи навіть усій нації. Це включало готовність жертвувати власними інтересами заради добробуту громади, а також участь у спільних справах, які мали важливе значення для суспільства [39]. Козацькі традиції наголошували, що справжній лідер не лише дбає про себе, а й вміє підтримати інших і повести їх за собою у важкі часи.

Гармонійний розвиток був центральною ідеєю козацької педагогіки, яка прагнула виховати всебічно розвинену особистість. Він ґрунтувався на єдності фізичного, духовного, інтелектуального та естетичного виховання, що мало на меті забезпечити баланс між тілесним, розумовим і моральним розвитком. Такий підхід дозволяв формувати не лише фізично сильних, але й морально стійких, освічених і культурно свідомих громадян, здатних ефективно діяти в різних життєвих ситуаціях.

Фізичний розвиток у козацькій педагогіці займав важливе місце. Умови життя козаків, їхня військова діяльність і постійна готовність до бою

вимагали витривалості, сили та фізичної спритності. Молодь змалку привчали до фізичних вправ, які включали верхову їзду, володіння зброєю, плавання, біг, боротьбу та інші активності [45]. Військові ігри, такі як вправи з шаблею чи змагання зі стрільби, одночасно виконували функцію розваги та тренування. Ці заняття не лише зміцнювали тіло, а й виховували дисципліну, рішучість і впевненість у собі, що були необхідними для справжнього козака.

Однак фізичний розвиток у козацькій педагогіці завжди був тісно пов'язаний із духовним вихованням. Вважалося, що фізична сила повинна супроводжуватися високими моральними якостями. Молодь навчали поваги до старших, чесності, милосердя, самоконтролю. У духовному аспекті гармонійного розвитку велике значення приділялося релігії. Участь у релігійних обрядах, молитвах і церковних службах допомагала формувати у вихованців моральні принципи, які ставали основою їхньої поведінки. Таким чином, фізична сила не ставала руйнівною, а спрямовувалася на захист слабших, збереження справедливості та служіння суспільству.

Інтелектуальний розвиток також був важливим компонентом гармонійного виховання. Хоча козаки відомі передусім як воїни, вони надавали великого значення знанням і освіті. Молодь навчали грамоті, читанню, письму та основам арифметики. Окремо вивчалися історія, географія та військова справа, які були необхідними для прийняття стратегічних рішень у бою чи управління громадами [41]. Особливу увагу приділяли розвитку практичних навичок, таких як орієнтування на місцевості, тактичне мислення та планування. Освіченість і кмітливість вважалися ознаками гідного козака, який міг бути не лише воїном, а й мудрим керівником чи радником.

Естетичний розвиток у козацькій педагогіці забезпечував формування почуття прекрасного і поваги до культури [39]. Молодь змалку залучали до народної творчості: пісень, танців, вишивки, казок і легенд. Особливу роль відігравали думи та кобзарське мистецтво, які не лише розвивали естетичний смак, а й сприяли передачі історичних знань і моральних цінностей.

Естетичне виховання також включало навчання прикрашенню побуту, наприклад, різьблення по дереву чи виготовлення орнаментів. Такі заняття допомагали вихованцям відчутти красу гармонійного поєднання традицій, природи та людської творчості.

Важливим елементом гармонійного розвитку було забезпечення єдності цих складових. У козацькій педагогіці фізичний і духовний розвиток не розглядалися окремо, адже вважалося, що лише цілісна особистість може бути справді сильною та успішною [45]. Наприклад, військові тренування супроводжувалися розповідями про героїчні вчинки козаків, що одночасно виховувало патріотизм і духовність. Розвиток інтелекту поєднувався з практичними навичками, а естетичне виховання — із глибоким усвідомленням культурної спадщини. Така інтеграція різних аспектів дозволяла виховувати гармонійну особистість, здатну до саморозвитку і служіння громаді.

Козацька педагогіка ґрунтувалася на низці принципів, які забезпечували ефективне виховання гармонійної та всебічно розвиненої особистості [41]. Ці принципи поєднували багатовікову народну мудрість, військовий досвід і християнські цінності, формуючи цілісну систему виховання, актуальну як у часи козацтва, так і в сучасному освітньому просторі.

1. Принцип народності полягав у тому, що виховання будувалося на основі національних традицій, звичаїв і обрядів. Козацька педагогіка прагнула передати молоді культурну спадщину свого народу, що включала знання історії, героїчних подвигів предків, фольклор, народну творчість і моральні цінності. Основна увага приділялася формуванню в учнівській молоді почуття гордості за свій народ, поваги до його традицій та готовності примножувати культурні надбання [39]. Важливу роль у реалізації цього принципу відігравали обряди ініціації, такі як посвята в козаки, що супроводжувалися символічними діями й обітницями на вірність рідній землі. Крім того, молодь брала участь у таких народних святах, як Купала,

Різдво чи Великдень, які сприяли залученню до спільноти та передаванню її цінностей. Через пісні, думи, казки та легенди вихованці засвоювали не лише історичні знання, а й моральні уроки, що допомагали формувати національну свідомість.

2. Принцип природовідповідності передбачав урахування вікових, психологічних та індивідуальних особливостей вихованців [39]. Козаки розуміли, що виховання має відповідати природному розвитку особистості, її фізичним і моральним можливостям. Навчання було побудоване так, щоб поступово, без перевантажень, формувати навички й знання, необхідні в конкретному віковому періоді. Особлива увага приділялася природному середовищу, яке відіграло важливу роль у вихованні. Дітей навчали жити у гармонії з природою, використовувати її ресурси з розумом і повагою. Через спостереження за природою, участь у сільськогосподарській праці та орієнтування на місцевості молодь здобувала практичні знання, що доповнювали фізичний і інтелектуальний розвиток. Цей принцип також забезпечував індивідуальний підхід: наставники враховували характер, здібності й темперамент кожного вихованця, формуючи у нього найкращі риси відповідно до його особливостей.

3. Принцип єдності слова і діла наголошував на важливості виховання через особистий приклад наставника [39]. У козацькій педагогіці вважалося, що вихованці краще засвоюють моральні цінності й правила поведінки, якщо вони бачать їхнє втілення у реальному житті. Наставники повинні були бути взірцем чесності, відваги, справедливості, працелюбності та інших чеснот, які вони прагнули прищепити молоді. Цей принцип передбачав, що наставники не лише навчають теоретичних знань, а й демонструють практичні навички. Наприклад, під час військової підготовки вони брали участь у вправах нарівні з учнями, а під час роботи на землі показували зразки відповідального ставлення до праці. Козацька педагогіка підкреслювала, що виховання через приклад є найефективнішим способом

впливу на молодь, адже воно формує не лише знання, а й віру в моральні принципи та їхню доцільність.

4. Воєнно-фізична підготовка була важливим принципом козацької педагогіки, адже козацьке життя вимагало постійної готовності до військових дій. Вихованці з раннього віку привчалися до фізичних навантажень, які зміцнювали їхнє тіло та дух. Це включало верхову їзду, стрільбу, володіння шаблею, плавання, боротьбу, біг та інші фізичні вправи, необхідні для виживання в бойових умовах. Фізичні тренування поєднувалися з формуванням витримки, сміливості та дисципліни. Молодь виховували у дусі відповідальності за колектив, адже успіх у бою залежав від злагоджених дій усіх учасників. Крім того, воєнно-фізична підготовка сприяла розвитку стійкості до труднощів, вмінню швидко приймати рішення та діяти в умовах стресу. Фізична досконалість у козацькій педагогіці розглядалася як складова загального виховання, що має бути врівноваженою духовним і моральним розвитком. Завдяки цьому молодь не лише набувала навичок, необхідних для захисту Батьківщини, а й формувала гармонійну та цілісну особистість, здатну досягати високих цілей у житті [39].

Козацька педагогіка була спрямована на формування гармонійної особистості, яка здатна не лише діяти на благо власного народу, а й усвідомлювати свою роль у суспільстві та світі [41]. Основні завдання цієї системи виховання відображали її прагнення до формування національно свідомих, відповідальних, фізично підготовлених і самостійних особистостей.

Одним із ключових завдань козацької педагогіки було забезпечення розвитку національної свідомості. Воно досягалося через навчання молоді історії, культури, традицій та звичаїв України. Молодь знайомили з героїчним минулим козаків, які відстоювали свободу і незалежність своєї Батьківщини, що сприяло формуванню почуття гордості за свій народ і його досягнення [45]. Виховання національної свідомості також передбачало участь у культурних та обрядових заходах, які передавали моральні цінності

та ідеали попередніх поколінь. Пісні, думи, легенди про козацькі подвиги використовувалися як засоби передачі історичної пам'яті, стимулюючи в учнів бажання продовжувати справу своїх предків. Таким чином, молодь усвідомлювала свою приналежність до українського народу та відповідальність за збереження його культурної спадщини.

Іншим важливим завданням козацької педагогіки було формування у молоді громадянської відповідальності. Вихованців навчали ідей служіння суспільству, поваги до законів і готовності працювати задля добробуту громади [35]. Це завдання реалізовувалося через залучення молоді до суспільно-корисної діяльності, наприклад, у роботі громади, догляді за господарством чи організації свят. Громадянська відповідальність виховувалася також через приклад наставників, які демонстрували, як поєднувати особисті інтереси із суспільними. Молодь вчилася цінувати єдність і співпрацю, розуміючи, що сила громади залежить від внеску кожного її члена. Важливим було й формування почуття справедливості, поваги до прав інших людей і готовності захищати тих, хто цього потребує.

Окреме місце в козацькій педагогіці посідало завдання підготовки молоді до захисту Батьківщини. Зважаючи на постійні загрози зовнішньої агресії, це завдання було життєво важливим для козаків. Молодь навчали фізичної витривалості, військових навичок і тактичного мислення, які були необхідними для успішного протистояння ворогу. Фізична підготовка включала тренування зі зброєю, верхову їзду, плавання, боротьбу та інші активності, які зміцнювали тіло і дух. Але не менш важливою була моральна підготовка: виховання сміливості, стійкості, дисципліни та готовності до самопожертви заради Батьківщини. Молодь змалку привчали до думки, що захист своєї землі та народу — це найвища честь і обов'язок кожного громадянина [29].

Ще одним важливим завданням козацької педагогіки було виховання самостійності. Умови життя козаків вимагали від кожного члена громади здатності приймати рішення, брати на себе відповідальність і діяти

самостійно. Молодь навчали лідерських якостей через участь у командній роботі, військових змаганнях і організації спільних справ. Крім того, значну увагу приділяли розвитку вміння аналізувати ситуації та знаходити оптимальні рішення. Вихованців навчали бути ініціативними, винахідливими та відповідальними за наслідки своїх дій. Це сприяло формуванню особистостей, які могли стати гідними лідерами, здатними вести за собою інших і приймати мудрі рішення у складних обставинах.

Таким чином, козацька педагогіка, як частина української національної культури, виникла та розвивалася на основі народних традицій, світоглядних уявлень та вірувань українців. Основу її становили принципи народної мудрості, що поєднували виховання з практичними навичками й бойовою підготовкою, необхідними для захисту свого краю. Педагогіка козаків сприяла формуванню духовної стійкості, почуття власної гідності та любові до Батьківщини. Важливою частиною козацького виховання була православна віра, яка зміцнювала моральні підвалини та забезпечувала духовний зв'язок з рідним народом.

Козацьке братерство ґрунтувалося на колективізмі, взаємопідтримці та відданості товаришам, що сприяло вихованню національної самосвідомості й згуртованості. Козацька педагогіка таким чином формувала не лише воїнів, але й громадян, глибоко відданих своєму народові й Батьківщині, що заклало основи національної ідентичності українців і вплинуло на їхній культурний розвиток.

1.2 Нормативно-правові засади національно-патріотичного виховання учнівської молоді

Національно-патріотичне виховання — це цілеспрямований процес формування у дітей та молоді почуття любові до Батьківщини, відповідальності за її майбутнє, гордості за свою національну приналежність та активної громадянської позиції. У сучасній українській освіті національно-

патріотичне виховання набуває особливої актуальності в умовах складної суспільно-політичної ситуації та прагнення держави до утвердження своєї ідентичності на міжнародній арені.

Основні елементи національно-патріотичного виховання в сучасній освіті:

1. Формування національної ідентичності – включає вивчення української історії, мови, культури, звичаїв та традицій для усвідомлення учнями своєї приналежності до українського народу [43].

2. Розвиток патріотизму – це виховання почуття гордості за свою країну, формування цінностей, які сприяють утвердженню ідеалів свободи, незалежності та демократії. Патріотизм є основою активної громадянської позиції, що стимулює до збереження та розвитку національних надбань [57].

3. Активна громадянська позиція – сприяє вихованню відповідальності за майбутнє держави та готовності до захисту її інтересів. Це досягається через залучення молоді до соціальних проектів, участь у громадських ініціативах та волонтерській діяльності [36].

4. Формування морально-етичних цінностей – національно-патріотичне виховання передбачає формування цінностей, таких як взаємоповага, толерантність, колективізм, які є важливими для гармонійного розвитку суспільства [64].

На практиці національно-патріотичне виховання здійснюється через інтеграцію патріотичних тем у навчальні предмети, організацію культурно-просвітницьких заходів, уроки мужності, зустрічі з ветеранами та діячами культури, волонтерські та соціальні проекти. У цілому, така система виховання спрямована на створення умов для формування свідомих, відповідальних громадян, які готові сприяти розвитку та захисту своєї держави.

Серед нормативно-правового, інформаційно-правового, інформаційно-методичного забезпечення національно-патріотичного виховання виділяють такі документи:

1. Стаття 65 Конституції України закріплює основоположний принцип громадянської відповідальності за захист своєї держави. Вона визначає, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком кожного громадянина. Також у статті підкреслюється важливість шанування державних символів України: Герба, Прапора та Гімну. [56].

Таблиця 1.2

Ключові аспекти статті та роль у вихованні молоді

Значення	Опис
Ключові аспекти	Стаття втілює принцип патріотичного обов'язку кожного громадянина.
	Захист держави включає готовність до військової служби, участь у територіальній обороні та допомогу у надзвичайних ситуаціях.
	Шанування державних символів відображає повагу до національної ідентичності та суверенітету.
Роль у вихованні	Виховання молоді на основі цієї статті акцентує на необхідності формування національної свідомості, громадянської відповідальності та патріотизму.
	Це правове положення є фундаментом для розробки програм патріотичного виховання та підготовки майбутніх поколінь до захисту держави.

Розроблено автором.

2. Воєнна Доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015 [8]. Цей документ є стратегічним планом

щодо забезпечення обороноздатності України. Воєнна доктрина визначає ключові підходи до захисту держави у контексті сучасних безпекових викликів. У ній враховано агресивну політику Російської Федерації, що стала основною загрозою для незалежності та територіальної цілісності України.

Ключові аспекти:

- Зміцнення обороноздатності держави, створення ефективної системи територіальної оборони.
- Протидія зовнішній агресії з використанням сучасних технологій, маневрових дій і мобілізаційного потенціалу.
- Поглиблення взаємодії з НАТО та іншими міжнародними партнерами.
- Забезпечення підготовки громадян до національного спротиву, включаючи військову підготовку в навчальних закладах.

Доктрина вимагає активного залучення громадян, включаючи молодь, до системи національної оборони. Документ визначає основи військово-патріотичного виховання, спрямованого на підготовку до участі у територіальній обороні та захисті суверенітету України.

3. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 13.10.2015 580/2015 [32].

З метою виховання громадянина-патріота України, утвердження любові до Батьківщини, духовності, моральності, шанобливого ставлення до національних надбань Українського народу, наслідування найкращих прикладів мужності та звитяги борців за свободу та незалежність України як з історичного минулого, так і захисників, які сьогодні відстоюють суверенітет та територіальну цілісність держави у боротьбі із зовнішньою агресією, а також визначення ефективних механізмів системної взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у питаннях національно-патріотичного виховання, затверджена Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Цілі:

- Утвердження любові до Батьківщини.
- Виховання поваги до національної культури та історії.
- Формування моральних та духовних цінностей.

Завдання:

- Популяризація героїчної історії України, зокрема козацької доби та сучасної боротьби за незалежність.
- Розвиток системи заходів, спрямованих на посилення військово-патріотичної підготовки молоді.

Механізми реалізації:

- Системна взаємодія органів державної влади, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства.
- Інтеграція патріотичного виховання у освітній процес (уроки, виховні години, позашкільні заходи).

Стратегія визначає чіткі кроки для формування патріотичної свідомості через освітні програми, культурні заходи та військові тренінги. Вона передбачає активну роботу з дітьми та молоддю, акцентуючи увагу на формуванні морально-етичних якостей, любові до Батьківщини та готовності захищати її.

4. Концепція державної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 роки, схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 1-21 [31]. Концепція була розроблена з метою створення системного підходу до патріотичного виховання громадян України. Основна увага приділялася формуванню у населення патріотизму, національної ідентичності, активної громадянської позиції та готовності до захисту держави. Концепція визначала основні завдання, серед яких: популяризація національних символів і героїв України, впровадження патріотичного компоненту в

освітній процес, виховання громадянської відповідальності через культурно-просвітницьку діяльність.

Документ передбачав проведення тематичних заходів у навчальних закладах, залучення молоді до соціальних проєктів та акцій, зокрема до військово-патріотичної підготовки. Значна увага приділялася підвищенню ролі сім'ї у формуванні патріотичних цінностей. Програма сприяла розвитку співпраці державних органів із громадськими організаціями, церквами та військовими структурами. Одним із ключових аспектів концепції було створення інноваційних програм патріотичного виховання, які враховували б вікові та індивідуальні особливості учасників.

Аналізуючи програму, можна зазначити, що вона заклала основу для формування комплексної системи патріотичного виховання, проте її реалізація залежала від достатнього фінансування та ефективної координації між різними інституціями. Важливим досягненням стало створення механізмів популяризації національних ідей через освітні установи та ЗМІ. Проте завершення терміну дії програми у 2017 році вимагало оновлення підходів у відповідності до сучасних викликів.

5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641, стала наступним кроком у розвитку патріотичного виховання. Її метою є виховання свідомого громадянина, який усвідомлює свою роль у зміцненні державності, захисті незалежності та збереженні культурної спадщини України. Концепція підкреслює важливість інтеграції патріотичного виховання в усі рівні освітнього процесу [32].

Основні завдання концепції охоплюють формування в учнів любові до Батьківщини, поваги до державних символів, знань про героїчне минуле та сучасність України, виховання духовності, моральності, толерантності та соціальної відповідальності. Документ визначає необхідність залучення до виховного процесу різних суб'єктів: педагогів, батьків, громадських організацій, церкви, військових структур та медіа.

Однією з ключових особливостей концепції є акцент на використанні інтерактивних та інноваційних методів виховання, зокрема проектного навчання, рольових ігор, дебатів, волонтерської діяльності та екскурсій. Велику увагу приділено фізичному вихованню, військовій підготовці та популяризації здорового способу життя як складовим частинам патріотичного виховання.

Аналіз концепції показує, що вона є комплексним документом, який поєднує традиційні підходи до виховання з інноваційними методиками. Її реалізація сприяє формуванню молоді з високим рівнем національної свідомості та громадянської відповідальності. Однак ефективність концепції залежить від активної співпраці освітніх закладів з іншими інституціями та забезпечення необхідних ресурсів для реалізації її положень.

6. Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, затверджені наказом МОН України від 16.06.2015 № 641 [32], визначають конкретні кроки для впровадження патріотичного виховання в освітній процес. Основна мета заходів полягає у формуванні в учнів патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та готовності до служіння Україні. Одним із ключових напрямів роботи є організація навчально-виховної діяльності. Зокрема, передбачено розробку планів національно-патріотичного виховання на рівні кожного навчального закладу, проведення тематичних уроків, присвячених історії України, та вивчення державних символів з метою формування шанобливого ставлення до них.

Важливу увагу приділено роботі з педагогічними кадрами. Для цього передбачено організацію семінарів, тренінгів та курсів підвищення кваліфікації для вчителів з питань патріотичного виховання. Педагогам надаються методичні рекомендації щодо впровадження національно-патріотичних цінностей у навчальний процес. Позакласна діяльність також є важливою складовою реалізації концепції. Серед запропонованих заходів — організація екскурсій до музеїв, пам'ятників та місць бойової слави, проведення спортивних змагань і фестивалів національно-патріотичної

тематики, а також створення гуртків військово-патріотичного напрямку, спрямованих на вивчення козацької культури та історичних традицій.

Для ефективного впровадження цих заходів передбачена співпраця із зовнішніми структурами, зокрема із громадськими організаціями, військовими, ветеранами та сучасними захисниками України. Залучення цих партнерів дозволяє зробити виховний процес більш наближеним до реальних потреб і викликів сучасного суспільства. Окрему роль у вихованні духовності відіграє взаємодія з церквами та релігійними організаціями.

7. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, також затверджені наказом МОН України від 16.06.2015 № 641 [32], пропонують педагогам практичні інструменти для інтеграції патріотичного виховання в освітній процес. Документ враховує вікові та психологічні особливості учнів, пропонуючи різноманітні форми та методи роботи. Зокрема, рекомендації акцентують увагу на проведенні тематичних виховних годин, інтерактивних уроків, організації дебатів на актуальні теми, що сприяють розвитку громадянської свідомості.

Таким чином, зазначені документи формують комплексний підхід до національно-патріотичного виховання, який базується на освітньо-виховній роботі, позакласній діяльності, співпраці з партнерами та методичній підтримці педагогів. Їх реалізація сприяє формуванню у дітей та молоді стійкої національної ідентичності, поваги до державних символів, готовності захищати свою державу та активно долучатися до життя суспільства.

Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Національно-патріотичне виховання є важливою складовою формування світогляду молоді, спрямованою на виховання свідомого громадянина, який поважає національні цінності, історію, традиції та культуру своєї країни [45]. Основні завдання цього процесу охоплюють кілька ключових напрямів. Передусім це розвиток національної свідомості — забезпечення молоді знаннями про історію України, її культурну спадщину, державні символи, героїчне минуле та сучасну боротьбу за незалежність. Це завдання сприяє формуванню у молоді гордості за свою державу та готовності до її захисту.

Іншим важливим завданням є виховання громадянської відповідальності. Молодь вчиться усвідомлювати свою роль у суспільстві, брати участь у його розвитку, зберігати та примножувати культурні й духовні надбання. Особлива увага приділяється морально-етичному вихованню, яке охоплює формування почуттів поваги до інших народів та культур, що базується на принципах толерантності, гуманізму й співчуття. Завданням також є підготовка до захисту Батьківщини, що включає фізичне виховання, воєнно-патріотичну підготовку та розвиток моральної стійкості. Молодь залучають до занять із основ самозахисту, організовують змагання військово-спортивного характеру, що допомагає формувати готовність до виконання обов'язку перед державою.

Національно-патріотичне виховання відіграє важливу роль у формуванні світогляду молоді. Воно впливає на становлення моральних ідеалів, громадянської позиції, почуття відповідальності за долю держави. Молодь, вихована на патріотичних засадах, розвиває стійку національну ідентичність, здатність до аналізу суспільних явищ і бажання долучатися до розбудови своєї країни [45]. Вона стає активним учасником соціальних змін, готовим до відповідальних рішень.

У сучасній педагогіці національно-патріотичне виховання базується на певних принципах і підходах, які визначають ефективність цього процесу. Одним із головних принципів є народність, яка підкреслює важливість

врахування історичних традицій, культурних особливостей, звичаїв і обрядів українського народу. Навчання й виховання мають бути нерозривно пов'язані з національним контекстом, зокрема через використання фольклору, народних пісень, казок і приказок.

Принцип природовідповідності орієнтується на врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів. Для молодших дітей використовують інтерактивні ігрові форми роботи, тоді як старших залучають до серйозних обговорень, дебатів і соціальних проектів. Принцип єдності слова і діла вимагає від наставників особистого прикладу патріотичних чеснот, таких як чесність, мужність і відповідальність.

У педагогічній практиці застосовуються сучасні підходи до виховання. Наприклад, компетентнісний підхід акцентує на формуванні практичних навичок і знань, які учні можуть використовувати для служіння суспільству. Інтегративний підхід забезпечує поєднання патріотичного виховання з іншими навчальними дисциплінами, наприклад, історією, літературою, фізичною культурою. Діяльнісний підхід спрямований на активну участь учнів у проектах, волонтерських ініціативах, громадських акціях, що виховує почуття відповідальності за свою країну [64].

Таким чином, національно-патріотичне виховання, базуючись на традиціях і сучасних педагогічних підходах, сприяє всебічному розвитку особистості, формуванню її громадянської свідомості, моральних чеснот і активної життєвої позиції. Це процес, що має стратегічне значення для забезпечення духовної та соціальної стабільності держави.

Висновки до першого розділу:

Виникнення козацької педагогіки зумовлено специфічними умовами життя українського козацтва, яке стало унікальним феноменом національної історії. Козацтво створило цілісну систему виховання, що базувалася на

патріотизмі, духовності, колективізмі та гармонійному розвитку особистості. Ці принципи зберігають свою актуальність у сучасній освітній практиці. Козацька педагогіка формувалася під впливом глибоких національних традицій, звичаїв і обрядів, які відображали світогляд українського народу. Вона підкреслювала важливість народності, природовідповідності та єдності слова і діла, що сприяло вихованню особистості в гармонії з природою та суспільством.

Центральним елементом козацької педагогіки було виховання любові до Батьківщини, готовності її захищати. Ця ідея інтегрувалася в усі аспекти виховання, включаючи фізичну, моральну, естетичну та громадянську підготовку. Воєнно-фізична підготовка посідала вагомe місце в козацькій педагогіці, сприяючи вихованню сильних, витривалих і дисциплінованих особистостей. Ця складова має велике значення і сьогодні, особливо в контексті підготовки молоді до захисту Батьківщини. Козацька педагогіка, зосереджена на розвитку національної свідомості, громадянської відповідальності та лідерських якостей, є важливим джерелом ідей для сучасної системи виховання учнівської молоді. Її принципи можуть бути інтегровані в освітні програми через патріотичне виховання, участь у соціально значущих проектах та формування колективної культури.

Національно-патріотичне виховання є ключовим елементом формування громадянської свідомості та національної ідентичності молоді. Основні завдання включають розвиток національної свідомості, виховання громадянської відповідальності, морально-етичну підготовку, фізичний розвиток і підготовку до захисту Батьківщини. Воно сприяє формуванню патріотичного світогляду, почуття гордості за державу та готовності до активної участі в суспільному житті.

В основі процесу лежать принципи народності, природовідповідності та єдності слова і діла. Використовуються сучасні педагогічні підходи: компетентнісний, інтегративний та діяльнісний. Ці методи орієнтовані на формування практичних навичок, інтеграцію патріотичного виховання у всі

аспекти освіти та активну участь молоді в громадському житті. Національно-патріотичне виховання забезпечує виховання моральних, духовно багатих і відповідальних громадян, готових до розбудови України та її захисту.

РОЗДІЛ 2.

КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1 Основні принципи та методи козацької педагогіки у вихованні патріотичних цінностей

Козацька педагогіка, як невід’ємна частина української освітньої та виховної традиції, стала унікальним явищем, яке поєднало в собі народну мудрість, культурно-історичний досвід і потреби суспільства в розвитку духовно та фізично досконалої особистості. Її принципи й методи відігравали ключову роль у формуванні патріотичних цінностей серед молоді, забезпечуючи гармонійне поєднання духовного, морального, інтелектуального та фізичного виховання. Головна мета такої системи полягала у створенні покоління свідомих громадян, готових до служіння своїй державі та народу.

Принципи козацької педагогіки формувалися на засадах народності, природовідповідності, єдності слова і діла, а також військово-фізичної підготовки. Народність як фундаментальний принцип передбачала орієнтацію на національні традиції, звичаї, обряди та культурну спадщину, що заклало основу для виховання любові до рідної землі й гордості за свою історію. Природовідповідність полягала у врахуванні вікових та індивідуальних особливостей вихованців, забезпечуючи цілісний розвиток кожної дитини відповідно до її природних задатків. Принцип єдності слова і діла передбачав виховання особистості через приклад наставників, які власним життям демонстрували високі моральні якості та патріотизм. Воєнно-фізична підготовка, у свою чергу, була спрямована на розвиток витривалості, дисципліни, сили волі та готовності захищати Батьківщину.

Методи козацької педагогіки базувалися на практичній діяльності, яка забезпечувала не лише засвоєння знань, а й формування навичок, необхідних

для життя в умовах постійної боротьби за незалежність. До таких методів належали різноманітні фізичні вправи, військові змагання, колективна праця, участь у ритуалах і святкових дійствах, що сприяли формуванню почуття колективізму, взаємодопомоги й патріотизму. Особливе значення мало залучення молоді до історико-культурних проєктів, таких як реконструкція козацьких традицій, вивчення героїчної спадщини та участь у громадських заходах, присвячених національним святкам.

У цьому контексті козацька педагогіка стала не лише засобом виховання патріотичних цінностей, а й платформою для формування національної свідомості, моральних орієнтирів і громадянської відповідальності. Її принципи й методи зберігають свою актуальність у сучасному освітньому просторі, оскільки сприяють вихованню поколінь, здатних зберігати та примножувати духовні багатства свого народу. Таким чином, аналіз основних принципів і методів козацької педагогіки дозволяє оцінити її значення у формуванні патріотичних цінностей та перспективи використання в сучасних умовах.

Козацька педагогіка спирається на фундаментальні принципи, що відображають цінності козацької спільноти. Ці принципи збереглися у народних традиціях і використовуються в сучасній педагогіці для формування патріотичних, відповідальних громадян. Розглянемо більш детально основні принципи.

1. Відповідальність. Виховання відповідальності було невід'ємною частиною козацької педагогіки. Ідея відповідальності перед спільнотою, Батьківщиною та власним родом формувалася через активну участь у житті громади, навчання через приклад і прагнення до високих моральних стандартів. Як зазначено в роботі Сухомлинського В. О. [58], відповідальність виховується через розуміння цінності власного внеску в життя суспільства та готовність нести наслідки своїх дій. Козацька педагогіка розглядала відповідальність як фундаментальну рису, необхідну для виховання гармонійно розвиненої особистості. Відповідальність була

нерозривно пов'язана із суспільною свідомістю: кожен індивід мав усвідомлювати, що його дії чи бездіяльність впливають на загальний добробут громади. У козацькому середовищі це розвивалося через систему взаємозобов'язань: від дрібних побутових справ до виконання найважливіших завдань під час бойових дій чи організації господарського життя.

Практичне виховання відповідальності починалося змалку. Хлопців залучали до спільних справ: догляду за господарством, допомоги старшим членам родини чи громади. Це формувало відчуття причетності до загального успіху. У військовій підготовці відповідальність проявлялася через чіткий розподіл ролей і обов'язків: кожен мав виконувати свою частину роботи задля спільної перемоги. Окрім того, в умовах небезпеки на полі бою кожен козак розумів, що його рішення чи помилка можуть вплинути на долю всього товариства. Відповідальність також підкріплювалася моральними принципами, такими як чесність, повага до слова та глибока віра в справедливість. Наставники козацької молоді були зразками відповідального ставлення до життя. Їхні вчинки, засновані на високих моральних стандартах, ставали прикладом для вихованців.

2. Колективізм. Козацька педагогіка формувала у молоді почуття єдності та колективної відповідальності за добробут спільноти. Це було важливим елементом козацького життя, адже спільна боротьба та праця зміцнювали зв'язки між членами громади. Іванченко Р. [23] підкреслює, що колективізм допомагав формувати міцні соціальні зв'язки, необхідні для створення здорового суспільства. Колективізм у козацькій педагогіці мав величезне значення, адже козацька громада базувалася на принципах співпраці, взаємопідтримки та спільної відповідальності за долю товариства. В умовах зовнішньої загрози чи природних викликів сила козацької спільноти була саме в її здатності до єднання та колективної дії.

Змалечку дітей виховували у дусі взаємодопомоги. У практиці виховання це реалізувалося через спільні ігри, військові вправи, участь у

традиційних святах і обрядах. Підлітки брали участь у колективній праці: заготівлі їжі, будівництві чи підтримці порядку на Січі. Ці заняття не лише розвивали навички, але й формували відчуття відповідальності перед спільнотою.

Колективізм також виявлявся у способі прийняття рішень. На козацьких радах кожен мав право висловитися, а рішення ухвалювали спільно. Це навчало молодь цінувати думку інших, вести діалог і знаходити компроміси. Навіть у бойових умовах важливим залишався принцип узгоджених дій: кожен козак виконував свій обов'язок, водночас враховуючи загальну стратегію та інтереси товариства.

Колективізм не лише забезпечував згуртованість, але й формував почуття приналежності до спільноти. Вихованці розуміли, що їхній успіх або невдача залежить від підтримки побратимів, що зміцнювало їхню готовність допомагати одне одному.

3. Мужність. Серед найважливіших принципів козацької педагогіки була мужність. Вона виховувалась через фізичну підготовку, випробування духу, здатність зберігати спокій у небезпечних ситуаціях. Мужність у козацькій педагогіці — це не лише готовність до захисту, але й стійкість до труднощів. Як зазначає Гончарук С. [12], мужність є важливою складовою патріотичного виховання та розвитку самодостатньої особистості. Мужність у козацькій педагогіці розглядалася як одна з ключових якостей, без якої неможливо уявити духовно та фізично зрілу особистість. Це поняття об'єднувало в собі готовність долати труднощі, відстоювати свої ідеали, діяти рішуче навіть у складних і небезпечних ситуаціях. У козацькому середовищі мужність формувалася через виховання стійкості духу, фізичної витривалості та моральної сили.

Практичні методи формування мужності включали фізичні випробування, військові вправи, бойові тренування та залучення до реальних військових дій. Молоді хлопці брали участь у змаганнях на спритність, силу, витривалість, які не лише гартували їх фізично, а й учили долати страх і

зберігати холонокровність у критичних ситуаціях. В умовах постійної загрози з боку ворогів мужність козаків стала запорукою їхньої здатності захищати свою землю, родину та громаду.

Окрім фізичної хоробрості, козацька мужність передбачала й моральну складову. Її прикладами були відданість справі, здатність приймати складні рішення, навіть якщо вони вимагали жертв. Наставники та старші козаки ставали живими зразками мужності для молоді. Їхні вчинки, наповнені героїзмом і шляхетністю, слугували натхненням для вихованців.

Мужність у козацькій педагогіці також мала етичний вимір: вона не сприймалася як жорстокість чи агресія, а завжди поєднувалася зі справедливістю, гуманізмом і повагою до життя. Ця якість допомагала вихованцям розвивати впевненість у собі, здатність діяти обдумано та відповідально, що залишалося важливим як у військовому, так і в мирному житті.

4. Любов до рідної землі. Козацька педагогіка виховувала глибоку любов до Батьківщини, повагу до рідної землі та її багатств. Відданість своїй країні формувалась через традиції, повагу до природи, збереження народної культури. Кравченко А. [36] зазначає, що цей принцип був основоположним для формування національної ідентичності та патріотичної свідомості. Любов до рідної землі займала центральне місце в козацькій педагогіці. Вона ґрунтувалася на усвідомленні нерозривного зв'язку між людиною, її культурою та природним середовищем. Ця якість формувалася через постійне звернення до історії, традицій і культурної спадщини рідного краю. Молоді розповідали про героїчні подвиги предків, знайомили з народними піснями, легендами, звичаями, які були втіленням національної ідентичності.

Практичне виховання любові до рідної землі включало участь у сільськогосподарських роботах, догляд за природою та активну участь у святкуванні традиційних українських свят. Такі заходи сприяли формуванню глибокої поваги до землі як джерела життя та основи національного багатства.

Особливу роль у вихованні любові до рідної землі відігравала військова підготовка, яка навчала молодь бути готовою до захисту Батьківщини. Під час навчань і бойових завдань вихованцям прищеплювали думку, що захист рідного краю є найвищим обов'язком кожного. Любов до рідної землі не обмежувалася лише патріотичними почуттями; вона виражалася в конкретних діях, спрямованих на її захист, збереження та примноження.

Цей принцип також мав глибокий духовний вимір, адже любов до рідної землі сприймалася як божественний обов'язок. У козацькому середовищі віра в Бога була тісно пов'язана з любов'ю до свого краю, а поняття патріотизму — з виконанням моральних заповідей. Такий підхід забезпечував формування в молоді високих духовних цінностей і усвідомлення своєї місії як громадянина й патріота.

Козацька педагогіка використовувала багатий арсенал методів, спрямованих на гармонійний розвиток особистості, формування патріотизму, моральних і фізичних якостей. Серед найбільш ефективних методів були військові ігри, змагання, тренування, а також обряди та свята, які поєднували виховний, освітній і розважальний аспекти [60].

Військові ігри слугували основою для формування в юнаків фізичної витривалості, спритності, швидкості реакції, а також уміння діяти в умовах стресу. Ці ігри часто моделювали реальні бойові ситуації, дозволяючи молоді практикувати навички володіння зброєю, стратегії, тактики й командної роботи [60]. Наприклад, ігри «козаки-розбійники» чи «штурм укріплень» допомагали розвивати спритність і витривалість, а також навчали взаємодії у команді. Молодь вчилася мислити стратегічно, оцінювати ситуацію, приймати рішення та нести відповідальність за свої дії, що заклало основу для подальшого військового та громадського життя.

Змагання, що проводилися серед козацької молоді, були не лише способом продемонструвати фізичні здібності, але й інструментом виховання характеру. Найпоширенішими видами змагань були боротьба, стрільба з лука, фехтування, верхова їзда, перетягування канату та підняття ваги [46].

Вони дозволяли молоді проявити найкращі якості: витримку, рішучість, чесність і повагу до суперника. Особливість змагань у козацькій педагогіці полягала в тому, що перемога тут була важливою, але не головною. Головний акцент робився на участі, зусиллях і досягненні особистого розвитку, а також на формуванні згуртованості товариства.

Систематичні тренування становили основу військової підготовки. Вони включали фізичні вправи, такі як біг, стрибки, вправи на силу та витривалість. Особлива увага приділялася навчання володіння зброєю: шаблею, списом, луком і пізніше — вогнепальною зброєю. Крім того, велике значення мали заняття з верхової їзди, адже кінь для козака був важливою складовою його бойової ефективності [38]. Навчання проходило в атмосфері дисципліни, але водночас сприяло розвитку творчого підходу до виконання завдань. Завдяки тренуванням юнаки не лише вдосконалювали свої фізичні та бойові навички, але й зміцнювали силу волі, витримку, відповідальність.

Обряди та свята відігравали особливу роль у виховній системі козацької педагогіки. Вони виконували функцію духовного, морального та культурного збагачення. Через участь у традиційних обрядах, таких як посвята у козаки, молодь вчилася розуміти та поважати духовні й культурні основи свого народу. Посвята супроводжувалася клятвами на вірність громаді, Україні, що заклало основи патріотизму та моральної відповідальності.

Свята, такі як Івана Купала, Покрова Пресвятої Богородиці, святкування перемог чи пам'ятних дат, слугували майданчиком для формування колективізму та відчуття єдності. Учасники таких заходів не лише брали участь у ритуалах, а й співали пісень, виконували народні танці, слухали історії про героїчні подвиги козаків. Це сприяло передачі культурного та історичного досвіду, формуванню національної самосвідомості та гордості за своє походження.

Фольклор, легенди й історичні приклади з життя козаків є надзвичайно важливими інструментами у вихованні патріотизму, оскільки вони втілюють

культурний, моральний і духовний досвід українського народу [69]. Через ці джерела формується відчуття гордості за національну спадщину, усвідомлення значення історичного минулого та розуміння зв'язку поколінь.

Український фольклор багатий на героїчні пісні, думи, казки та прислів'я, які відображають боротьбу за свободу, мужність і любов до рідної землі. Наприклад, думи про Байду Вишневецького, козацькі походи чи боротьбу проти турецько-татарських загарбників створювали образ ідеального героя — відважного, шляхетного, відданого своїй землі [69]. Виконання таких творів у колі громади сприяло формуванню колективного відчуття гордості за спільну історію та заохочувало молодь до наслідування високих моральних ідеалів. Фольклор також виховував патріотизм через естетичне сприйняття: музика, пісні та танці глибоко проникали в серце та душу, допомагаючи зберігати культурну ідентичність навіть у найскладніші часи.

Легенди про козаків — це не лише розповіді про минуле, але й важливий засіб формування національної свідомості. У таких легендах часто описувалися подвиги відомих гетьманів, отаманів і простих козаків. Наприклад, образи таких історичних постатей, як Іван Сірко чи Богдан Хмельницький, завжди асоціювалися з мужністю, стратегією та непохитною відданістю українському народу.

Легенди, в яких акцентувалися цінності свободи, справедливості та братерства, мали важливе педагогічне значення. Вони передавали не лише факти історії, але й емоційний заряд, який формував у молоді позитивне ставлення до своєї Батьківщини, її культури та ідеалів.

Життя козаків — це унікальне поєднання військової дисципліни, духовності, патріотизму та особистої свободи. Виховний потенціал історичних прикладів ґрунтується на їхній реальності: козацька діяльність охоплювала боротьбу за незалежність, створення соціальних і політичних інститутів, які забезпечували свободу громади. Розповіді про захист українських земель від ворогів чи дипломатичні успіхи козаків навчали

молодь усвідомлювати важливість кожної окремої особистості в історичному процесі [36].

Наприклад, вивчення таких подій, як битва під Конотопом або Хмельниччина, дозволяло не лише зрозуміти важливість організації та стратегії, але й відчути гордість за досягнення предків. Історичні приклади часто використовувалися для формування стійкості духу, віри у власні сили та непохитної відданості своїй землі.

Таким чином, використання фольклору, легенд та історичних прикладів у козацькій педагогіці є потужним засобом виховання патріотичних почуттів. Вони допомагають молоді не лише усвідомити своє місце в історії, але й перейняти моральні цінності, необхідні для захисту і збереження національної спадщини.

2.2 Педагогічний потенціал козацької педагогіки у сучасному освітньому процесі

Козацька педагогіка є унікальним феноменом української освітньої культури, який втілює глибокі традиції національного виховання, духовності та моральності. У своїй основі вона відображає цінності, які формувалися протягом століть у козацькому середовищі, включаючи любов до Батьківщини, відданість громадським ідеалам, колективізм, моральну стійкість і гармонійний розвиток особистості. Ці принципи й досі мають велике значення, оскільки вони відповідають завданням сучасного освітнього процесу, спрямованого на формування всебічно розвинених, патріотично налаштованих громадян.

Козацька педагогіка була інтегральною частиною життя Запорізької Січі, де виховання молоді базувалося на єдності фізичного, інтелектуального, духовного та військово-патріотичного розвитку. Вона охоплювала різні аспекти підготовки молодих людей до життя: від фізичного гарту до засвоєння норм поведінки, моральних принципів і традицій. Особливістю

цього підходу була тісна взаємодія між наставниками й вихованцями, що створювало атмосферу довіри й відповідальності. Наставники своїм прикладом демонстрували чесноти, яких прагнули навчити молодь: мужність, чесність, справедливість, взаємодопомогу.

У сучасних умовах освіта стикається з численними викликами, зокрема зі зростанням впливу глобалізації, ерозією національних цінностей і потребою формувати молодь, здатну протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Саме тому звернення до спадщини козацької педагогіки є актуальним і виправданим кроком. Її принципи народності, природовідповідності, єдності слова і діла, а також акцент на фізичному та військово-патріотичному вихованні можуть слугувати основою для створення інноваційних методик навчання і виховання.

Козацька педагогіка має значний потенціал для виховання молоді в сучасній українській школі. Її інтеграція в освітній процес сприяє формуванню стійкої національної ідентичності, громадянської відповідальності та готовності служити суспільству. Особливо цінним є акцент на поєднанні фізичного розвитку з духовним, що відповідає завданням сучасної школи щодо гармонійного виховання особистості. Організація уроків, екскурсій, позакласних заходів на основі козацької тематики сприяє посиленню інтересу учнів до історії України, розвитку почуття патріотизму та пошуку власного місця у суспільстві.

Козацька педагогіка у сучасних умовах може слугувати потужним засобом виховання патріотичної, відповідальної та морально стійкої молоді. Однак, її застосування має як певні можливості, так і обмеження. Козацька педагогіка, як унікальна система виховання, має величезний потенціал для використання у сучасному освітньому процесі [33]. Вона базується на глибоких національних традиціях, які протягом століть формували свідомість українців, закладаючи основи патріотизму, моральності, фізичної досконалості та гармонійного розвитку особистості. Її можливості та переваги є особливо актуальними у контексті формування молодого

покоління, яке здатне брати активну участь у розбудові держави та захисті її інтересів. Однією з головних можливостей козацької педагогіки є її здатність сприяти вихованню патріотизму. Завдяки своїй спрямованості на формування любові до Батьківщини, поваги до національних символів і героїчного минулого, вона допомагає виховувати молодь, яка усвідомлює свою відповідальність перед державою. Використання історичних прикладів козацької звитяги, зокрема діяльності відомих отаманів і героїв, сприяє підвищенню національної свідомості учнів та їхньої готовності служити Україні.

Козацька педагогіка має значний потенціал у розвитку моральності та духовності. Вона акцентує увагу на вихованні чесності, доброти, справедливості, взаємоповаги й толерантності. У козацьких громадах цінували не лише фізичну силу, а й внутрішню силу духу, що виражалось у вірності ідеалам, готовності допомагати ближньому та зберігати моральні принципи навіть у складних обставинах. Сучасна освіта може використовувати ці аспекти для формування морального кодексу учнів, орієнтуючи їх на служіння суспільству.

Важливою перевагою козацької педагогіки є її акцент на фізичному вихованні. У козацькому середовищі фізична досконалість була обов'язковою складовою гармонійного розвитку. Тренування, участь у військових вправах, змагання, що вимагали сили, спритності та витривалості, виховували молодь, готову до будь-яких викликів. Сучасні освітні програми можуть інтегрувати ці елементи через військово-спортивні ігри, змагання, уроки фізкультури, що базуються на традиційних козацьких вправах [37]. Це допоможе зміцнити фізичне здоров'я дітей та молоді, а також розвивати командний дух і лідерські якості.

Ще однією ключовою можливістю є розвиток лідерських якостей та самостійності. У козацькій педагогіці велика увага приділялася підготовці молоді до ролі активних членів суспільства, здатних приймати самостійні рішення, брати відповідальність за свої дії та керувати колективом. Цей

аспект є надзвичайно важливим для сучасної системи освіти, яка прагне виховати ініціативних і рішучих громадян. Навчальні проекти, рольові ігри та інші інтерактивні методи, натхненні козацькими традиціями, можуть ефективно сприяти розвитку цих навичок.

Козацька педагогіка також має значні можливості у формуванні колективізму. У козацьких громадах взаємодопомога та спільна праця були важливими цінностями. Ця ідея може бути інтегрована у сучасну освітню практику через групові проекти, волонтерську діяльність та спільні заходи, які сприяють формуванню у молоді почуття відповідальності за колективний результат.

Окремою перевагою є її універсальність та інтегративність. Козацька педагогіка поєднує в собі різні аспекти виховання: фізичне, духовне, моральне, інтелектуальне та естетичне. Це дозволяє її елементам органічно вписуватися в різні аспекти освітнього процесу, зокрема уроки історії, літератури, фізичної культури, а також у позакласну діяльність. Завдяки своїй універсальності вона підходить для виховання дітей різного віку та рівнів розвитку.

Серед обмежень застосування козацької педагогіки можна виділити наступні:

1. Історична віддаленість і адаптація до сучасності. Козацька педагогіка виникла в умовах, коли основою виховання були військово-фізичні навички та глибокий патріотизм, пов'язаний з обороною краю. Частина методів і практик козацького виховання може бути складною для безпосереднього перенесення у сучасні реалії [64].

2. Ризики надмірної мілітаризації виховання. Козацька педагогіка акцентує увагу на військовій підготовці, яка була актуальною для козацького часу. У сучасній системі освіти важливо уникати надмірної мілітаризації, зберігаючи баланс між розвитком патріотизму та гуманістичними цінностями [57].

3. Стереотипізація та односторонність у підході до історії. Є ризик створення надмірно романтизованого або однобічного образу козацтва, що може обмежити комплексне розуміння історії та культури України. Це потребує обережного використання козацької педагогіки з урахуванням сучасних педагогічних стандартів [49].

Для впровадження елементів козацької педагогіки потрібні кваліфіковані фахівці, які володіють знаннями з історії, педагогіки козацтва, а також адаптовані методичні матеріали, яких наразі недостатньо [23].

Інтеграція елементів козацької педагогіки в навчальні предмети є ефективним інструментом посилення патріотичного та морального виховання учнів. Завдяки своїм цінностям і принципам козацька педагогіка може органічно вписатися в освітній процес, сприяючи формуванню національної свідомості, моральних якостей і фізичного розвитку учнів. Розглянемо, як елементи козацького виховання можуть бути використані на уроках історії, літератури та фізичної культури.

На уроках історії козацька педагогіка має особливе значення, оскільки саме історія козацтва є невід'ємною частиною національної спадщини України. Вивчення тем, пов'язаних із Запорізькою Січчю, національно-визвольною боротьбою та героїчними постатями, дозволяє акцентувати увагу учнів на прикладах мужності, відданості та патріотизму. Учителі можуть використовувати інтерактивні методи, наприклад, рольові ігри, де учні відтворюють історичні події, приймають рішення як козацька старшина або отамани. Екскурсії до історичних пам'яток, музеїв козацької слави та тематичні проекти на тему "Внесок козацтва у становлення української державності" можуть допомогти учням глибше усвідомити роль козацтва у національній історії [27]. Завдяки таким підходам молодь не лише здобуває знання, а й формує повагу до своєї спадщини.

На уроках літератури ідеї козацької педагогіки можуть бути реалізовані через вивчення творів, що розкривають козацьку тематику, наприклад, "Тарас Бульба" Миколи Гоголя, поезії Тараса Шевченка чи сучасних авторів,

які звертаються до теми героїзму й боротьби за незалежність України. Аналізуючи літературні образи, учні можуть розмірковувати над поняттями честі, обов'язку, любові до Батьківщини, співставляючи їх із сучасними реаліями [57]. Вчителі можуть організовувати літературні диспути на теми, що піднімають моральні дилеми героїв, чи проводити творчі роботи, такі як написання есе "Чого я можу навчитися у козаків?" або створення віршів про козацьку доблесть. Це сприяє розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту та почуття гордості за національну культуру.

На уроках фізичної культури козацька педагогіка може бути реалізована через активне використання елементів військово-спортивної підготовки, характерної для козацького виховання [57]. Наприклад, уроки можуть включати вправи, засновані на традиційних козацьких забавах: змагання з боротьби, вправи на спритність і витривалість, біг із перешкодами, вправи на розвиток сили, такі як підняття гир. Особливою популярністю серед учнів можуть користуватися тематичні спортивні заходи, такі як "Козацькі забави", де учні не лише змагаються у спортивних навичках, а й виконують творчі завдання, пов'язані з історією та культурою козацтва. Ці заходи сприяють формуванню командного духу, здорової конкуренції, а також допомагають учням відчувати єдність із традиціями українського народу.

Інтеграція елементів козацької педагогіки у навчальні предмети дозволяє зробити освітній процес багатограним і цікавим. Вона стимулює розвиток національної самосвідомості, допомагає формувати цінності, які є важливими для сучасного суспільства: повагу до культури, відповідальність перед державою, моральну стійкість і фізичну досконалість. Завдяки цьому учні не лише отримують знання, а й стають активними громадянами, готовими працювати на благо своєї країни.

Використання елементів козацької педагогіки в сучасній школі дозволяє ефективно виховувати патріотизм у дітей та молоді, формуючи їх національну свідомість, моральні цінності та громадянську відповідальність.

В Україні реалізовано чимало програм і заходів, які інтегрують ідеї та принципи козацького виховання в навчальний і позанавчальний процес.

Одним із найбільш відомих прикладів є всеукраїнська програма "Джура" (Сокіл), яка функціонує як військово-патріотична гра [9]. Вона спрямована на виховання в учнів любові до Батьківщини, поваги до національної історії та культури. У рамках цієї програми школярі беруть участь у військових змаганнях, вчать основам самозахисту, туризму, першої медичної допомоги, а також вивчають українську історію, зокрема про козаччину. Участь у "Джурі" дозволяє учням не лише опанувати практичні навички, але й виховує в них командний дух, лідерські якості та почуття гордості за національну спадщину.

У багатьох школах України діють програми під назвою "Козацькі забави", які організовуються у формі спортивно-розважальних заходів. Учні змагаються у фізичних вправах, зокрема у стрільбі з лука, перетягуванні канату, бігу з перешкодами, показуючи не лише свої фізичні здібності, а й знання про козацькі традиції. Часто ці заходи супроводжуються музикою, народними піснями, тематичними вікторинами та конкурсами на кращий козацький костюм або гасло. Це сприяє інтеграції елементів культури та історії у дозвілля учнів.

Ще одним прикладом є створення спеціалізованих гуртків та секцій, таких як "Козацький гарт", які проводяться при школах або позашкільних закладах освіти. У цих гуртках учні знайомляться з традиційними бойовими мистецтвами, вивчають історію козацтва, беруть участь у походах і туристичних змаганнях, що базуються на традиціях козаків. Виховний ефект таких занять підсилюється через поєднання фізичної активності з пізнавальною складовою, що робить їх ефективним інструментом формування патріотичних цінностей.

У багатьох регіонах України організовуються екскурсії до козацьких пам'яток, таких як острів Хортиця, музей козацької слави у Запоріжжі чи Чигирин. Ці екскурсії включають інтерактивні лекції, майстер-класи з

традиційних ремесел, відвідування реконструкцій козацьких боїв. Школярі мають змогу зануритися в атмосферу козацької доби, що стимулює інтерес до історії та підсилює почуття національної гордості.

До навчального процесу часто інтегруються проектні роботи, наприклад, створення тематичних альбомів, презентацій чи вистав на тему "Козацька слава". Такі проекти можуть бути міжпредметними, об'єднуючи історію, літературу, мистецтво та технології. Учні вивчають історичні джерела, малюють ілюстрації, створюють макети козацьких човнів чи костюмів. Це дозволяє поєднати творчий підхід із патріотичним вихованням.

На рівні регіонів реалізуються спеціальні освітньо-виховні програми, такі як "Козацька школа", які передбачають включення у навчальний процес предметів або курсів з вивчення історії козацтва, традицій і звичаїв. Крім того, школярів долучають до тематичних свят, наприклад, Дня захисника України або Дня козацтва, що сприяє популяризації національних традицій.

Таким чином, програми та заходи, побудовані на основі козацької педагогіки, створюють умови для всебічного виховання молоді. Вони сприяють формуванню патріотичних почуттів, моральних цінностей, фізичної витривалості та національної гордості. Інтеграція таких заходів у систему освіти є ефективним шляхом до створення свідомого та відповідального покоління, яке шануватиме історичну спадщину України та працюватиме на благо її майбутнього.

Висновки до другого розділу:

Педагогічний потенціал козацької педагогіки у сучасному освітньому процесі полягає у формуванні всебічно розвиненої особистості з високими моральними та патріотичними цінностями. Її ідеї сприяють інтеграції історичних традицій у виховний процес, дозволяючи формувати національну свідомість, громадянську відповідальність і почуття любові до рідної землі.

Козацька педагогіка базується на принципах гармонійного розвитку особистості, поєднуючи фізичне виховання з моральним і духовним вдосконаленням. Методи, такі як використання легенд, історичних прикладів, військових ігор і національних свят, стимулюють в учнів інтерес до історії, культури та традицій України. Ці підходи формують у молоді розуміння важливості суспільного служіння та захисту Батьківщини, сприяючи вихованню відповідальних і активних громадян.

Сучасна освіта може активно використовувати ідеї козацької педагогіки в позакласній роботі, організації патріотичних таборів, гуртків і тематичних занять. Це сприяє зміцненню моральних орієнтирів учнів, їх фізичній загартованості та національній ідентичності, що є основою для побудови сильного громадянського суспільства.

В Україні активно використовуються програми, які інтегрують елементи козацької педагогіки в навчальний процес для формування патріотичних почуттів у молоді. Одним із найпопулярніших прикладів є всеукраїнська гра "Джура", яка поєднує військово-патріотичну підготовку, змагання, уроки історії та практичні навички, сприяючи вихованню лідерства і командного духу. Широко впроваджуються заходи типу "Козацькі забави", які включають фізичні змагання, вікторини та творчі конкурси на тему козацької культури. Також діють гуртки, як-от "Козацький гарт", де учні вивчають бойові мистецтва, туристичні навички та історію козацтва. Екскурсії до пам'яток, пов'язаних із козацькою історією (острів Хортиця, Чигирин), інтерактивні уроки та проектні роботи з теми козацтва, наприклад створення презентацій чи вистав, допомагають глибше усвідомити національну спадщину.

Такі заходи та програми сприяють вихованню патріотизму, формуванню моральних цінностей, фізичної підготовки й гордості за національну культуру, створюючи міцну основу для формування свідомих громадян.

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ У ПРОЦЕСІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

3.1 Розробка програми національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки

Інтеграція козацької педагогіки у виховну роботу школи є важливим аспектом формування в учнів національної свідомості, патріотичних цінностей та глибокого розуміння історичної і культурної спадщини України. Виховання через принципи та методи козацької педагогіки можна органічно поєднати з навчальним процесом, особливо під час проведення тематичних занять. Такі заходи допомагають залучити учнів до активної участі у вивченні минулого, формують моральні якості та навички роботи в команді.

Одним із ключових методів інтеграції козацької педагогіки є уроки, присвячені історії та культурі козацтва. Наприклад, урок «Славетні постаті українського козацтва» можна побудувати у форматі інтерактивної лекції з використанням мультимедійних презентацій та історичних реконструкцій [48]. На таких заняттях учні дізнаються про життя і досягнення видатних гетьманів, таких як Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Іван Мазепа. Розповідь може супроводжуватися цитуванням історичних джерел, переглядом фрагментів документальних фільмів або прослуховуванням козацьких дум, що дозволяє занурити учнів у атмосферу епохи.

Особливе місце в інтеграції козацької педагогіки займають заняття, які дозволяють учням власноруч створювати щось, пов'язане з козацькою культурою. На уроках трудового навчання можна організувати створення макетів козацьких чайок, щитів або виготовлення сувенірів із зображенням тризуба та інших національних символів. Уроки мистецтва можна

присвятити малюванню сцен із життя козаків, відтворенню батальних сцен чи створенню композицій на тему українського степу.

Цікавою ідеєю є урок із кулінарії, на якому учні зможуть навчитися готувати традиційні козацькі страви, наприклад, куліш. Це заняття не лише навчить практичним навичкам, але й ознайомить із культурними традиціями козаків.

Заняття з фізичної культури можуть включати елементи козацьких ігор, які сприяють розвитку фізичної витривалості, спритності й командної роботи. Наприклад, можна організувати такі змагання, як «перетягування канату», «козацький двобій» (імітація боротьби), «штурм укріплень» або «стрільба влучника» (метання м'яча у ціль). Усе це сприяє зміцненню фізичної форми учнів та вихованню командного духу.

Інтеграція козацької педагогіки може включати проведення інтерактивних занять у форматі квестів, під час яких учні виконують завдання, пов'язані з історією, культурою та військовими традиціями козаків. Наприклад, квест «Козацька звитяга» може включати завдання на знання символіки, історичних фактів, а також фізичні випробування, які вимагають командної роботи. Такі заняття активізують інтерес учнів до вивчення минулого, розвивають у них аналітичне мислення, кмітливість і здатність працювати в колективі [36].

Ще одним ефективним методом є постановка театралізованих сцен із козацького життя. Це можуть бути як уривки з історичних подій, так і відтворення традиційних обрядів, таких як посвята в козаки або зустріч козаків після походу. Такі заходи сприяють емоційному залученню учнів, дозволяючи їм не лише вивчати історію, але й переживати її.

Проведення тематичних днів і тижнів національної ідентичності у школі є дієвим методом виховання в учнів патріотизму, усвідомлення свого національного коріння, поваги до історії та культури України [1]. Такі заходи створюють атмосферу спільної творчості, залучають до активної участі як

учнів, так і вчителів, батьків, сприяють інтеграції виховного процесу з навчальним. Перше розглянемо тематичні дні.

1. День українського козацтва – зазвичай проводять 14 жовтня, в день Покрови Пресвятої Богородиці, яка була покровителькою козаків. Основними елементами такого заходу можуть бути: урочиста лінійка, театралізовані постановки на тему козацької історії, конкурси та вікторини, які знайомлять учнів із життям і традиціями козаків. Заняття можуть включати майстер-класи з виготовлення козацької символіки, демонстрацію народних ігор, таких як «перетягування канату» чи «змагання на шаблях» (імітація).

2. День захисника України – свято також пов'язане з традиціями козацтва, але акцент зроблено на героїзмі та мужності сучасних захисників України. У школах можна організувати зустрічі з ветеранами, волонтерами чи військовими, перегляд документальних чи художніх фільмів про сучасних героїв України. Учні можуть писати твори чи есе на тему «Що означає бути патріотом?» або готувати стінгазети, присвячені героям.

3. День національної символіки – цей день можна присвятити вивченню державних і народних символів України – Герба, Прапора, Гімну. Учні беруть участь у вікторинах, малюють символіку України, вивчають історію її виникнення та значення [39]. Крім того, можна провести флешмоби чи квести, які стимулюють активну роботу у команді.

Тижні національної ідентичності:

1. Тиждень української культури – протягом цього тижня кожен день присвячується певному аспекту української культури:

Понеділок – День народної творчості: демонстрація народних танців, пісень, майстер-класи з плетіння вінків чи виготовлення традиційних прикрас.

Вівторок – День українського фольклору: учні знайомляться з казками, думами, легендами, інсценізують уривки із творів.

Середа – День традиційного українського побуту: створення виставок предметів побуту, макетів хатин, презентації на тему народної архітектури.

Четвер – День українського костюму: конкурс на найкращий національний костюм, показ мод, виготовлення макетів одягу.

П'ятниця – День кулінарії: підготовка традиційних страв, таких як борщ, вареники, куліш, з подальшою дегустацією.

2. Тиждень патріотичного виховання – під час цього заходу можна організувати уроки мужності, які проводять учасники бойових дій, екскурсії до меморіалів чи музеїв, присвячених національно-визвольним змаганням. Також доречно провести конкурси малюнків або плакатів на тему «Я люблю Україну», благодійні акції на підтримку українських захисників.

3. Тиждень української мови і літератури – основний акцент робиться на популяризації рідної мови, знайомстві з творчістю українських письменників. Можна організувати літературні читання, конкурси на кращого декламатора віршів, створення книжкових виставок. У рамках цього тижня доречно провести олімпіади, ігри, написання диктантів, які допоможуть учням усвідомити багатство і мелодійність української мови.

Такі заходи сприяють активному залученню учнів до процесу вивчення національної культури, формують гордість за свою державу, повагу до її традицій. Вони стимулюють учнів до творчої діяльності, взаємодії, формування командного духу. Проведення тематичних днів і тижнів дозволяє закріпити знання про історичну спадщину України, розвиває почуття відповідальності та любові до Батьківщини.

Інтерактивні методи в освітньому процесі відіграють важливу роль у формуванні зацікавленості учнів національною культурою та історією. Тематичні конкурси, спортивні ігри та інші активності дозволяють зробити навчання не лише інформативним, а й захопливим.

Тематичні конкурси, присвячені козацтву, національним традиціям або культурній спадщині, допомагають учням пізнавати історію через творчість. Наприклад:

Конкурс малюнків та плакатів на тему "Козацька доба" сприяє художньому осмисленню історичних подій і персонажів. Учні створюють ілюстрації, що відображають битви, побут чи символіку козаків.

Інтелектуальні вікторини на тему історії Запорозької Січі, козацьких традицій та видатних постатей активізують знання учнів. Наприклад, формат "Що? Де? Коли?" чи "Брейн-ринг" дозволяє командно зануритися в дослідження історії.

Конкурс декламації козацьких дум і віршів сприяє розвитку літературного смаку та патріотичних почуттів.

Спортивні заходи, засновані на традиціях козацької доби, не лише зміцнюють фізичну підготовку, але й виховують колективізм, дисциплінованість і любов до рідної землі.

Гра "Джура" — військово-спортивне змагання, яке включає орієнтування на місцевості, стройову підготовку, стрільбу з лука чи пневматичної зброї, розвиває фізичні навички та згуртованість команди[9].

Змагання з козацької боротьби ("Навхрест", "Гиря") розвивають витривалість і силу.

Естафети на тему "Козацька звитяга" включають вправи, що імітують козацькі завдання: подолання перешкод, рятування товариша, швидкий пошук потрібних об'єктів.

Реконструкція подій – учні беруть участь у театралізованих виставах або інсценування важливих подій із козацької історії. Це дозволяє їм глибше усвідомити зміст історичних явищ. Тематичні майстер-класи – наприклад, навчання гри на бандурі, виготовлення козацьких символів або приготування традиційних страв, таких як куліш, сприяє практичному засвоєнню елементів культури.

Такі заходи не лише сприяють розвитку пізнавального інтересу до національної культури, але й формують у дітей відчуття приналежності до своєї історії та традицій. Інтерактивний підхід дозволяє інтегрувати знання різних дисциплін – історії, літератури, фізичної культури – в єдиний

виховний процес, формуючи у молоді глибоку повагу до культурної спадщини.

Програма національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки спрямована на формування патріотичних цінностей, громадянської свідомості та національної ідентичності учнів через інтеграцію елементів козацької педагогіки у навчально-виховний процес (Додаток А). Вона має на меті не лише знайомство школярів із традиціями та історією козацтва, а й практичне застосування цих знань у сучасному освітньому середовищі.

Метою програми є виховання свідомої молоді, яка поважає національні традиції, володіє фізичною витривалістю, моральними чеснотами та готовністю брати активну участь у житті суспільства. Для досягнення цієї мети передбачено низку завдань: розширення знань про історію козацтва, розвиток патріотизму, морально-етичних якостей, командної роботи, а також фізичної підготовки.

Програма складається з чотирьох модулів. Перший модуль, історико-культурний, зосереджується на ознайомленні учнів із ключовими подіями та постатями козацької доби, цей модуль є ключовим елементом програми національно-патріотичного виховання, оскільки саме він забезпечує поглиблене знайомство учнів з героїчними сторінками історії України, традиціями та цінностями козацької доби. Він включає комплекс заходів, спрямованих на формування історичної свідомості, розвитку інтересу до національного минулого та виховання гордості за свою країну.

Уроки та лекції в рамках цього модуля присвячені розгляду ключових подій і явищ козацької епохи. Вони акцентують увагу на становленні Запорозької Січі, національно-визвольній боротьбі під проводом козаків, побуті та традиціях козацького життя. Педагоги використовують мультимедійні презентації, відеоматеріали, фрагменти документальних фільмів, щоб зробити заняття яскравими та емоційно насиченими. Учням пропонуються інтерактивні завдання, такі як складання хронологічних

таблиць, створення тематичних плакатів або участь у рольових іграх. Особлива увага приділяється дискусіям про значення козацтва у формуванні української національної ідентичності.

Окремі заняття присвячуються видатним діячам козацької доби, які стали символами боротьби за незалежність України. Учні досліджують біографії Богдана Хмельницького, Петра Сагайдачного, Івана Мазепи, аналізуючи їхні досягнення та внесок у розвиток української державності. Для кращого засвоєння матеріалу використовуються такі методи, як робота з історичними документами, підготовка творчих проєктів, проведення тематичних конкурсів рефератів і презентацій.

Важливим компонентом модуля є організація екскурсій до музеїв, що зберігають пам'ять про козацьке минуле. Наприклад, це можуть бути Національний заповідник "Хортиця", Музей історії українського козацтва або інші тематичні установи. Під час екскурсій учні мають змогу побачити оригінальні експонати – зброю, одяг, предмети побуту, документи – та дізнатися про історію їх створення й використання. Інтерактивний формат заходів дозволяє залучити школярів до активної участі: вони можуть спробувати себе у стрільбі з лука, розв'язуванні козацьких головоломок або моделюванні бою, це не лише викликає у них інтерес, а й закріплює отримані знання.

Школярі беруть участь у створенні виставок, присвячених козацькому минулому. Для цього вони разом із вчителями готують матеріали: фотографії, малюнки, мініатюрні макети козацьких фортець, реконструкції одягу чи зброї. Такі виставки стають платформою для поглиблення знань про козацьку культуру та підвищення зацікавленості у вивченні історії. Окрім того, виставки можуть бути інтерактивними: відвідувачам пропонується пройти квест або вікторину на основі представлених матеріалів. Модуль дозволяє учням не лише ознайомитися з багатою історією українського козацтва, а й стати її активними дослідниками та популяризаторами, сприяючи усвідомленню важливості збереження національних традицій.

Літературно-мистецький модуль є важливою складовою програми національно-патріотичного виховання, оскільки через літературні твори, мистецтво та творчі заходи він сприяє формуванню в учнів естетичного смаку, моральних цінностей і національної ідентичності. Цей модуль покликаний виховати любов до української культури, залучити молодь до активної творчої діяльності та ознайомити їх із козацьким минулим через літературні й мистецькі засоби.

Значне місце у цьому модулі займає знайомство з творами, які висвітлюють життя і подвиги козаків, їхню боротьбу за свободу та незалежність. Наприклад, "Тарас Бульба" Миколи Гоголя [11] дозволяє учням зануритися в атмосферу козацького побуту, зрозуміти морально-етичні цінності, такі як відданість родині, вірність побратимам і Батьківщині. Аналізуючи "Гайдамаки" Тараса Шевченка[67], учні розглядають теми героїзму, самопожертви заради ідеї та боротьби за національну гідність.

Для активного залучення школярів використовуються інтерактивні методи: літературні дискусії, створення творчих есе на тему "Що означає бути героєм?", проведення рольових ігор, де учні від імені персонажів висловлюють свої думки. Це сприяє розвитку критичного мислення, емоційної чутливості та глибшому розумінню текстів.

Козацькі думи й пісні є не лише літературними, а й музичними пам'ятками, які відображають героїзм, переживання, віру і мрії козаків. Учні знайомляться з такими творами, як "Дума про козака Голоту", "Ой на горі та й женці жнуть", "Гей, у лузі червона калина". Під час уроків вивчається текстова складова дум і пісень, а також їхня символіка й художня цінність. Школярі можуть виконувати пісні разом із вчителем музики або запрошеними фольклорними ансамблями. Це допомагає відчутти емоційну силу музики та слова, а також розвиває музичний смак і любов до української народної творчості.

Мистецькі конкурси, такі як "Козацька слава в малюнках", стимулюють учнів до творчого самовираження, сприяють глибшому усвідомленню теми

козацтва через художнє осмислення. Учасники створюють ілюстрації до літературних творів, зображують сцени з життя козаків або портрети видатних діячів. Конкурсні роботи оцінюються за креативністю, оригінальністю, відповідністю тематиці. Такі заходи можуть доповнюватися виставками робіт, що сприяє популяризації козацької культури серед учнівської спільноти та батьків.

Театральні вистави за мотивами козацької історії є яскравим способом занурення школярів у минуле. Підготовка вистав включає опрацювання сценаріїв, створення декорацій і костюмів, репетиції, що сприяє розвитку колективізму, творчих здібностей та акторської майстерності. Наприклад, можна поставити сцену з "Тараса Бульби", де відображається героїчна боротьба козаків, або інсценізувати епізоди з життя Богдана Хмельницького. Участь у таких виставах дозволяє дітям не лише краще зрозуміти історію, а й відчутти відповідальність за свою роль у командній роботі. Літературно-мистецький модуль ефективно поєднує навчання з творчістю, формуючи в учнів стійкий інтерес до національної культури, виховуючи їх патріотами, які розуміють значення історичної спадщини. Він сприяє збереженню українських традицій, популяризації козацької тематики й формуванню національної самосвідомості в молоді.

Фізично-оздоровчий модуль акцентує увагу на спортивних змаганнях, таких як "Джура", які включають вправи зі стрільби, орієнтування на місцевості та елементи козацьких забав. Модуль спрямований на розвиток фізичної витривалості, дисципліни та командного духу. Окрім змагань, програма передбачає туристичні походи та спеціальні тренування з козацьких військових вправ.

Морально-етичний модуль покликаний виховувати у школярів почуття гідності, взаємодопомоги, мужності та поваги до старших. Особлива увага приділяється православній духовності як основі козацького світогляду. У рамках цього модуля проводяться тематичні бесіди, години мужності, благодійні заходи та волонтерські ініціативи.

Програма інтегрується у виховну роботу школи через проведення тематичних днів (наприклад, День українського козацтва) і тижнів національної ідентичності, які включають виставки, майстер-класи, лекції та концерти. Також елементи козацької педагогіки впроваджуються у навчальний процес, зокрема в уроки історії, літератури та фізичного виховання. Очікуваними результатами програми є формування у школярів стійкої патріотичної позиції, громадянської відповідальності, фізичної витривалості, моральних якостей та глибокого розуміння національної культури.

Таким чином, програма національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки є ефективним інструментом формування у молоді національної свідомості, моральних цінностей та фізичної витривалості. Її модульна структура забезпечує гармонійний розвиток учнів через історико-культурне пізнання, літературно-мистецьку діяльність, фізичну підготовку та морально-етичне виховання. Інтеграція козацької педагогіки у виховну роботу школи сприяє розумінню значущості національних традицій, формуванню громадянської позиції та готовності молодого покоління до активної участі у збереженні ідентичності українського народу. Це підтверджує, що козацька педагогіка залишається актуальною та дієвою складовою сучасної освітньої системи.

3.2 Рекомендації для педагогів щодо застосування козацької педагогіки

В сучасній українській освіті виховання національної самосвідомості, патріотизму та громадянської відповідальності стає одним із ключових завдань. Історична спадщина українського козацтва, багата на приклади мужності, відданості Батьківщині та колективної відповідальності, може стати потужним інструментом формування патріотичних почуттів у молодого покоління. В умовах державотворення та складних суспільно-

політичних обставин особливе значення набуває виховання, яке допомагає молоді усвідомити власну роль у зміцненні держави, відчутти глибокий зв'язок з рідною землею та культурною спадщиною. Козацька педагогіка, з її системою цінностей та принципів, може стати важливим підґрунтям для розробки сучасних виховних програм, спрямованих на зміцнення української національної ідентичності.

Козацька педагогіка базується на таких принципах, як відповідальність, колективізм, мужність, повага до рідної землі та її традицій. Вона акцентує увагу на вихованні свідомого громадянина, готового захищати свою землю, підтримувати ближніх та бути прикладом для інших. Включення елементів козацької педагогіки у виховні заходи дозволяє педагогам формувати патріотичні, моральні та фізичні якості в учнів, використовуючи традиції, що вже вкорінені в українській культурі. Педагоги можуть, зокрема, залучати школярів до участі в історичних реконструкціях, спортивних змаганнях, інтерактивних заняттях, що демонструють традиції та звичаї козацтва. У такий спосіб учні не лише здобувають знання, а й відчують себе частиною національної історії та культури, що підвищує їхню зацікавленість і мотивацію до навчання.

На практиці козацька педагогіка застосовується через різні інтерактивні методи, зокрема командні змагання, уроки з елементами театралізації, виховні бесіди, спортивні ігри, історичні екскурсії та культурні заходи. За допомогою козацьких фізичних ігор, таких як «Джура» та «Козацькі забави», учні можуть вдосконалювати свою фізичну підготовку, розвивати витривалість, спритність та силу. Уроки, присвячені козацькій тематиці, дозволяють учням глибше зрозуміти моральні принципи козаків, серед яких чесність, взаємодопомога, повага до старших, та готовність до самопожертви заради громади. Літературні та мистецькі заняття з використанням художніх творів на козацьку тематику сприяють формуванню моральних цінностей та патріотизму. Завдяки таким методам учні можуть

краще усвідомити історичний спадок козаків і перейнятися гордістю за свій народ.

Однак ефективність використання козацької педагогіки в сучасній освіті залежить від підготовленості педагогів, а також від урахування специфіки сьогодення. Для успішного планування та проведення виховних заходів на основі козацьких цінностей педагогам слід підходити до підготовки з належною увагою та інтегрувати різноманітні методики, які будуть цікаві сучасним школярам. Важливим аспектом є також залучення ветеранів, істориків, членів козацьких організацій, що дозволяє створити більш живе та переконливе середовище для навчання. Такий підхід не лише збагачує виховний процес, а й сприяє формуванню реального уявлення про значення козацтва для української історії та культури.

У даному розділі подано низку порад для педагогів щодо ефективного використання елементів козацької педагогіки у виховних заходах. Наведені рекомендації допоможуть педагогам ефективніше впроваджувати козацькі принципи у навчально-виховний процес, інтегруючи фізичну, культурну та моральну складову. Зокрема, пропонуються такі методи, як інтерактивні заняття, козацькі ігри, обговорення літератури на козацьку тематику, історичні реконструкції та залучення представників сучасних козацьких організацій. Усе це сприяє гармонійному розвитку учнів, формуванню в них почуття гордості за рідну культуру та готовності брати активну участь у житті суспільства.

Використання елементів козацької педагогіки в виховних заходах допомагає сформувати в учнів національну самосвідомість, патріотизм, моральну стійкість і громадянську відповідальність. Ось кілька порад для педагогів, які планують і проводять такі заходи:

1. Занурення в історичний контекст. При підготовці заходів зверніть увагу на історичний контекст козащини — ознайомтеся з ключовими подіями, культурою, традиціями та побутом козаків. Це дозволить вам глибше розкрити учням важливість і героїзм козацької спадщини. Почніть

виховний захід із короткої історичної розповіді про запорозьких козаків, їхній внесок у захист України, ключові битви та відомих героїв, таких як Богдан Хмельницький [27].

2. Використання інтерактивних методів навчання. Впровадьте інтерактивні методи, які залучають учнів до активної участі. Це можуть бути квести, командні змагання, театралізовані виступи та рольові ігри. Проведіть командний квест «Стежками козаків», де учні вирішують завдання, пов'язані з козацькою історією, або театралізований урок, на якому вони представляють героїв козацької доби [37].

3. Розвиток фізичної підготовки через козацькі ігри. Включіть у виховні заходи елементи козацьких фізичних вправ і спортивних ігор, які розвивають витривалість, спритність та командний дух. Організуйте спортивне змагання «Козацькі забави» або етапи гри «Джура», що включають метання списа, змагання на силу та спритність, стрільбу з лука. Це допоможе учням відчувати дух козацької відваги та згуртованості [10].

4. Залучення літератури та мистецтва. Використовуйте художні твори про козацтво для формування в учнів патріотичних та моральних цінностей. Літературні та художні образи допомагають глибше усвідомити ідеали та моральні якості козаків. Проведіть обговорення творів, таких як «Тарас Бульба» Миколи Гоголя чи поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки», розгляньте символіку та зміст козацьких пісень і дум, організуйте конкурс малюнків або постановку сцени з козацького життя [67].

5. Формування моральних якостей і громадянської відповідальності. На виховних годинах обговорюйте з учнями моральні принципи козаків, такі як взаємодопомога, повага до старших, готовність захищати рідну землю. Це допоможе формувати свідоме ставлення до соціальних обов'язків і гідності. Проведіть бесіду на тему «Що означає бути козаком у сучасному світі», обговоріть з учнями приклади патріотизму, взаємопідтримки та мужності в сучасному житті [12].

6. Використання наочних матеріалів та історичних реконструкцій. Використовуйте наочні матеріали — відеофільми, картини, реконструкції зброї та одягу, що дозволяють краще уявити козаків і їхнє життя. Під час заходу організуйте перегляд документального фільму про козаків або запросіть на захід історичних реконструкторів, які можуть продемонструвати елементи козацької амуніції та бойової підготовки.

7. Залучення ветеранів, істориків та членів козацьких організацій. Запросіть на виховний захід ветеранів, представників сучасних козацьких організацій або істориків. Їхні розповіді можуть стати джерелом натхнення та глибшого розуміння значення козаччини. Організуйте зустріч з ветеранами або представниками козацьких організацій, які розкажуть про сучасний патріотизм і спадок козаків у сучасному суспільстві [59].

8. Проведення заходів на природі. Проводьте заходи на природі, в польових умовах, щоб учні змогли відчувати козацький дух, це дозволяє поєднати фізичні вправи, навчання на відкритому повітрі та командну роботу. Організуйте похід або екскурсію з елементами козацьких традицій, де учні зможуть навчитись орієнтуватися на місцевості та працювати в команді.

9. Створення гуртків з тематикою козацтва, який би відповідав за проведення тематичних заходів та різних тематичних дослідницьких діяльностей, звичайно під керівництвом вчителя або вчителів.

Методичні матеріали та інструменти для роботи з учнями, засновані на принципах козацької педагогіки, відіграють важливу роль у формуванні патріотичних цінностей, громадянської свідомості та поваги до національних традицій. Одним із важливих інструментів є навчальні посібники та історичні матеріали, які містять інформацію про історію козаччини, її становлення, військові подвиги, побут і традиції. Особливе місце займають підручники з історії України, хрестоматії з літописами, такими як «Літопис Самовидця» та «Літопис Граб'янки». Їх використання дає змогу не лише познайомити учнів із фактами, а й глибше усвідомити значення козаччини в становленні

української державності. Також до цієї категорії входять літературні твори, серед яких «Тарас Бульба» Миколи Гоголя та «Гайдамаки» Тараса Шевченка. Їх читання та аналіз сприяють формуванню уявлення про героїзм козаків і їхній вплив на українську культуру.

Інтерактивні інструменти значно підвищують ефективність навчання. Наприклад, використання ігрових платформ для проведення вікторин, рольових ігор і квестів на тему козацької історії допомагає активізувати пізнавальний інтерес учнів. Презентації та відеоматеріали, які ілюструють козацькі традиції, додають візуального компонента, що полегшує засвоєння матеріалу. Це особливо важливо для сучасних школярів, які звикли до мультимедійного формату отримання інформації.

Ефективними є план-конспекти уроків та виховних заходів, розроблені з урахуванням специфіки козацької педагогіки. Наприклад, інтегровані уроки на тему «Козацька держава: ідеї свободи та незалежності» дають змогу поєднати вивчення історії з формуванням патріотичних цінностей. Патріотичні заходи, такі як тематичні години спілкування, вистави та екскурсії, сприяють формуванню національної гордості.

Для проектної діяльності учнів можна використовувати завдання, спрямовані на дослідження історії козацтва або створення власних творчих проєктів, таких як постери, альбоми чи відеоролики на тему «Моя козацька спадщина». Дослідницька діяльність заохочує учнів до самостійного пошуку інформації про місцеві історичні пам'ятки, пов'язані з козацтвом, що сприяє розвитку аналітичних навичок.

Рекреаційні матеріали та фізична активність є невід'ємною частиною виховної роботи. Настільні ігри на історичну тематику або спортивні заняття, які включають елементи традиційних козацьких ігор, таких як боротьба «на лавах» чи перетягування каната, допомагають розвивати фізичні якості, командний дух і взаємодопомогу.

Організація виставок і заходів, пов'язаних із козацькою спадщиною, також є важливим компонентом роботи. Використання ілюстрацій, макетів,

костюмів і елементів козацького побуту робить такі заходи більш яскравими та запам'ятовуваними для учнів. Залучення до процесу батьків і громади через спільні проекти та патріотичні свята посилює ефект виховання національної свідомості.

Дидактичні матеріали, такі як карти, схеми, завдання на знання історії та культури козаків, допомагають перевірити рівень засвоєння матеріалу. Тематичні бесіди, круглі столи, волонтерські проекти та участь у національних святах сприяють вихованню громадянської відповідальності.

Таким чином, використання комплексного набору методичних матеріалів та інструментів дає змогу зробити процес навчання інтерактивним, цікавим і глибоко пов'язаним із національними цінностями. Це допомагає не лише підвищити рівень знань учнів про козацтво, а й сприяє їхньому вихованню як свідомих громадян, які цінують свою історію та культуру.

Окрім цього можна проводити анкетування на виявлення рівня інтересу та знань про козацтво (Додаток Б); опитувальники, що допомагають учням оцінити власні якості, такі як мужність, відвага, відповідальність, дисципліна та колективізм, можуть підвищити розуміння того, як козацькі цінності можуть застосовуватися у сучасному житті (Додаток В); проведення тематичних заходів з теми козацтва.

З метою належного програмно-методичного забезпечення освітньої діяльності гуртків, творчих об'єднань, клубів козацького виховання радиться використовувати наступні навчальні програми:

– навчальна програма «Гурток козацько-лицарського гарту» для учнів 1-4 класів, автори Бондарчук О.С., Марченко Т.П. (лист ІМЗО від 15.06.2017 № 21.1/12–Г–230);

– навчальна програма гуртка козацько-лицарського виховання «Джура» для учнів 5-9 класів, автор Бондарчук О.С. (лист ІМЗО від 15.06.2017 № 21.1./12-Г-227);

– навчальна програма гуртка «Сокіл-Джура» для учнів 10-11 класів, автори Коломоєць Г.А., Бондарчук О.С., Бондарчук Д.О. (лист ІМЗО від 21.02.2017 № 21.1/12-Г-5)

– навчальна програма факультативу, курсу за вибором, гуртка «Патріотичні військово-спортивні ігри» для учнів 5-11 класів, автори Коломоєць Г.А., Ребрина А.А., Деревянко В.В.) (лист ІМЗО від 16.07.2015 № 14.1/12-Г-895);

– навчальна програма гуртка «Хортинг – патріот», автори Михальченко Д. Г., Ліцман А.В. (лист ІМЗО від 25.08.2015 № 14.1/12-Г-1037);

– навчальна програма «Захисник України», для учнів 5-11 класів, автори Личак І.С., Чижевський О.С. (протокол НМР КВНЗ КОР «АНО» від 26.09.2015 №6).

З метою якісної організації та проведення гри «Джура» в закладах освіти рекомендується до використання наступна навчально-методична література:

– Система патріотичного виховання дітей і молоді «Джура» : методичні рекомендації по козацько-лицарському вихованню у навчальних закладах / упоряд. А.Грива. – К., 2011. – 114 с.

– Козацько-лицарське виховання: збірник нормативно-правових актів і методичних матеріалів щодо впровадження гри «Сокіл» («Джура») / упоряд. А.Грива. – К., 2010. – 170 с.

– Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») : метод. посіб. / кер. автор. кол. Г. А. Коломоєць. – К., 2013. – 170 с.

– Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). Підготовка рою до участі у фінальних етапах гри (районних, обласних, всеукраїнському) : метод. рекоменд. – К. : УДЦТКУМ, 2016. – 53 с.

– Церемоніали для виконання під час таборування на фінальних етапах Всеукраїнської дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») : методичні рекомендації. – К. : УДЦТКУМ, 2016. – 20 с.

– Таборовий правильник дитячо-юнацької військово-спортивної патріотичної гри «Сокіл» («Джура»). – К., 2012. – 48 с.

У місті Миколаїв та Миколаївській області активно реалізуються заходи, спрямовані на інтеграцію козацької педагогіки у виховання дітей та молоді. Ця діяльність базується на співпраці місцевих культурних центрів, громадських організацій, освітніх установ та наукових діячів. Такі ініціативи сприяють популяризації національно-патріотичних цінностей, розвитку моральності та фізичного виховання через звернення до козацької історії та традицій.

Одним із знакових проєктів є "Козацькі розваги", організовані Миколаївською козацькою школою. Цей захід об'єднує розважальні й освітні елементи, дозволяючи дітям спробувати себе в традиційних козацьких змаганнях. Учасники беруть участь у стрільбі з лука, володінні шаблею, а також знайомляться з базовими принципами козацького бою. Дітей навчають користуватись різними видами зброї, розповідають про традиції Січі та демонструють, як колись козаки готувалися до полювання чи бою. Ці активності спрямовані не лише на розвиток фізичних навичок, а й на формування у школярів почуття гордості за національну історію [70].

Також значну увагу приділяють заходам, що інтегрують козацькі ідеї у святкові традиції. Наприклад, під час відзначення Дня захисників і захисниць України організуються театралізовані виступи, спортивні змагання, конкурси знань з історії козацтва та майстер-класи з народних ремесел. Ці заходи дозволяють молоді глибше зрозуміти зв'язок поколінь і важливість збереження культурної спадщини [71].

У Миколаєві періодично проводяться науково-практичні семінари, присвячені обговоренню методів впровадження козацької педагогіки у сучасну освіту. Учасники семінарів, серед яких освітяни, науковці та громадські діячі, аналізують історичний досвід козацтва і його значення для формування моральних якостей у молоді. Семінари дозволяють виробляти

нові підходи до викладання, які орієнтовані на патріотичне виховання та розвиток колективізму [72].

Освітні установи активно співпрацюють із місцевими музеями, такими як Миколаївський обласний краєзнавчий музей, організовуючи екскурсії, інтерактивні уроки та зустрічі з істориками. Наприклад, у рамках заходів діти відвідують виставки, присвячені козацькому побуту та озброєнню, беруть участь у театралізованих екскурсіях, що відтворюють події з історії Січі. Це допомагає їм не тільки отримати знання, а й емоційно зануритися в атмосферу козацького життя.

Громадські організації відіграють ключову роль у популяризації козацьких цінностей серед молоді. Такі організації, як козацькі товариства Миколаївщини, активно залучаються до проведення виховних програм. Вони проводять майстер-класи з фехтування, змагання на силу та витривалість, влаштовують зустрічі з ветеранами, які діляться своїм досвідом служби, наголошуючи на важливості патріотизму і дисципліни.

Одним із успішних проєктів стала організація волонтерських ініціатив, спрямованих на підтримку військових і популяризацію патріотизму серед дітей. У рамках таких акцій школярі разом із громадськими активістами виготовляють листівки, готують подарунки для військових, а також беруть участь у культурних заходах на підтримку захисників України [70].

Таким чином, співпраця між культурними центрами, громадськими організаціями та освітніми установами Миколаєва та області сприяє формуванню патріотичної свідомості у молоді. Використання козацьких традицій і педагогічних підходів робить виховний процес більш захоплюючим і ефективним, формуючи у школярів любов до Батьківщини, моральну стійкість і готовність працювати задля суспільного блага. Ця синергія допомагає створити нове покоління свідомих і активних громадян.

Висновки до третього розділу:

У розділі було проаналізовано співпрацю з Миколаївськими культурними центрами, використання козацької педагогіки в школах Миколаєва та області; надано рекомендації для педагогів які планують або проводять уроки на основі козацької педагогіки; розроблено програму інтеграції козацької педагогіки в навчання.

Співпраця культурних центрів, громадських організацій і шкіл у Миколаєві та області успішно інтегрує елементи козацької педагогіки у виховний процес, формуючи патріотичні та моральні якості у молоді. Заходи, такі як "Козацькі розваги", науково-практичні семінари, інтерактивні екскурсії та спортивно-розважальні програми, створюють середовище, в якому діти отримують як знання про історію козацтва, так і можливість застосовувати на практиці цінності, такі як колективізм, мужність і відповідальність.

Особливість таких ініціатив полягає у поєднанні освітніх цілей із залученням до практичної діяльності: змагання, театралізовані вистави, майстер-класи сприяють не лише засвоєнню знань, а й емоційному зануренню в історію. Це формує у дітей гордість за національну спадщину, розвиває командний дух і патріотичну свідомість.

Системна взаємодія між школами, музеями та козацькими товариствами дозволяє ефективно впроваджувати виховні заходи, які відповідають сучасним потребам освіти. У результаті молодь не лише краще знайомиться з історією, а й засвоює цінності, що допомагають стати активними громадянами, готовими працювати задля розвитку України.

Використання методичних матеріалів та інструментів, заснованих на принципах козацької педагогіки, сприяє всебічному розвитку учнів та формуванню їхньої національної свідомості. Навчальні посібники, інтерактивні платформи, план-конспекти уроків, а також творчі та спортивні заходи дозволяють зробити освітній процес цікавим, змістовним та ефективним. Завдяки інтеграції козацьких традицій у навчальну діяльність,

учні глибше розуміють історію, цінують культуру свого народу та набувають важливих громадянських і патріотичних якостей.

Розробка програми національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки дозволяє ефективно інтегрувати історико-культурну спадщину України у сучасний освітній процес. Вона сприяє формуванню у молоді свідомої громадянської позиції, глибокої поваги до національних традицій, історії та культури. Програма поєднує різноманітні методи й підходи, що забезпечують гармонійний розвиток учнів у фізичній, духовній, інтелектуальній і творчій сферах.

Залучення елементів козацької педагогіки, таких як інтерактивні заняття, літературно-мистецькі конкурси, тематичні дні й тижні, дозволяє зробити процес виховання цікавим і насиченим. Особливий акцент програми на історичних, культурних і моральних аспектах життя козаків формує у школярів цінності патріотизму, колективізму, відповідальності та мужності.

Використання інтерактивних форм роботи, таких як спортивні змагання, театралізовані вистави, екскурсії, підвищує мотивацію учнів і сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Участь у творчих проектах і національно-патріотичних заходах розвиває в учнів почуття гордості за свою країну, активну громадянську позицію і прагнення зберігати та примножувати культурну спадщину.

Результати впровадження цієї програми можуть стати основою для подальших досліджень і вдосконалення підходів до національно-патріотичного виховання, спрямованого на формування нового покоління свідомих, активних і відповідальних громадян України.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів дослідження щодо національно-патріотичного виховання учнівської молоді засобами козацької педагогіки зроблено такі висновки:

1. Козацька педагогіка формувалася в особливих історичних умовах, що визначили її унікальність та значущість для української культури. Запорозька Січ, як осередок свободи, демократії та військової звитяги, стала своєрідною платформою для виховання нових поколінь на засадах національної свідомості, фізичної досконалості та моральної стійкості. Основні принципи козацької педагогіки базувалися на традиціях, звичаях та духовних цінностях українського народу, що закладали підґрунтя для формування почуття патріотизму та громадянської відповідальності. Видатні історичні постаті, такі як Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний та Іван Мазепа, стали яскравими символами боротьби за незалежність і натхненням для подальшого виховання молоді.

Інтеграція культурного багатства козащини в сучасний освітній процес сприяє відродженню історичної пам'яті та формуванню національної ідентичності. Елементи козацької спадщини, такі як обряди, пісні, думи, орнаменти, несуть у собі не лише естетичну, а й виховну цінність, формуючи в учнів гордість за своє минуле.

2. Національно-патріотичне виховання молоді в сучасних умовах набуває особливого значення, оскільки спрямоване на формування свідомої, відповідальної та громадсько активної особистості. Основу цього процесу складають принципи патріотизму, поваги до історії та культури рідного краю, громадянської відповідальності, колективізму та самовдосконалення.

Процес національно-патріотичного виховання реалізується через інтеграцію традиційних цінностей та інноваційних методів навчання. У виховній роботі ефективно використовуються інтерактивні методи, такі як спортивні змагання, тематичні конкурси, театралізовані вистави, що

підвищують мотивацію учнів і сприяють їхньому особистісному зростанню. Значну роль відіграє історико-культурний аспект, який акцентує увагу на героїчних подвигах українців, зокрема козаків, формуючи почуття гордості та відповідальності за свою країну.

3. Козацька педагогіка, як складова національної освітньої традиції, демонструє значний потенціал у формуванні патріотичних цінностей у сучасній молоді. Вона базується на низці принципів і методів, які забезпечують комплексний підхід до виховання. Основним принципом є народність, що спрямована на передачу національної культури, звичаїв і традицій через освітній процес. Цей принцип дозволяє учням не лише дізнаватися про історію своєї країни, але й формувати глибоку гордість за її досягнення.

Принцип природовідповідності забезпечує адаптацію виховних методик до вікових і психологічних особливостей дитини, дозволяючи гармонійно розвивати її фізичні, моральні та інтелектуальні якості. Важливу роль відіграє принцип єдності слова і діла, який підкреслює, що наставники мають демонструвати своїм вихованцям власний приклад моральної стійкості, патріотизму та відповідальності. Не менш значущим є принцип воєнно-фізичної підготовки, який акцентує на фізичному розвитку, витривалості та здатності захищати свою Батьківщину.

Методи козацької педагогіки включають інтерактивні форми навчання, такі як рольові ігри, дискусії, командні проекти, які сприяють активній участі учнів у процесі пізнання. Крім того, значна увага приділяється проектній діяльності, в якій школярі можуть самостійно досліджувати історичні події, пов'язані з козацтвом, створювати тематичні презентації та організовувати виставки. Практичні методи, такі як спортивні змагання, уроки бойових мистецтв і козацькі забави, сприяють формуванню командного духу, витривалості та навичок співпраці.

4. Розкриваючи педагогічний потенціал козацької педагогіки у сучасному освітньому процесі, можна зазначити її універсальність і

актуальність. Зокрема, вона дозволяє ефективно вирішувати завдання всебічного виховання учнів, інтегруючи моральні, фізичні та інтелектуальні аспекти. Завдяки своїй практичній спрямованості, козацька педагогіка є ідеальним інструментом для формування патріотичної свідомості та відповідальності серед молоді. Уроки історії, літератури та фізичної культури з використанням її елементів стають більш змістовними та цікавими.

Крім того, заходи, які проводяться у співпраці з громадськими організаціями, такими як «Козацькі забави» чи програма «Джура», дозволяють створити практичний контекст для засвоєння козацьких цінностей. Вони допомагають учням навчитися працювати у команді, проявляти лідерські якості, дотримуватися дисципліни та цінувати взаємодопомогу. Такий підхід не лише поглиблює знання про історію, а й формує моральну стійкість і фізичну витривалість, необхідні у сучасному житті.

Таким чином, козацька педагогіка є важливим джерелом виховного впливу, яке можна ефективно інтегрувати у сучасний освітній процес. Її принципи та методи дозволяють не лише зберігати національні традиції, але й формувати молоде покоління, здатне відповідати викликам сучасності та працювати задля розвитку держави.

5. У процесі дослідження було розроблено комплексну програму національно-патріотичного виховання, яка базується на принципах і традиціях козацької педагогіки. Програма спрямована на формування у молоді національної свідомості, патріотичних цінностей, морально-етичних якостей, а також фізичного і духовного розвитку. Основою програми є інтеграція козацької спадщини в сучасний освітній процес, що дозволяє розкрити багатий потенціал козацької педагогіки в контексті виховання відповідального громадянина.

Козацька педагогіка, як частина української національної спадщини, ґрунтується на ключових принципах: народності, природовідповідності, духовності, колективізму та гармонійного поєднання інтелектуального,

фізичного і морального виховання. Застосування цих принципів у роботі з учнями сприяє їх всебічному розвитку та вихованню глибокої поваги до історії й культури свого народу.

Розроблена програма національно-патріотичного виховання включає кілька тематичних модулів:

- Історико-культурний модуль, що охоплює проведення інтерактивних уроків і лекцій на тему козацької доби, вивчення історичних постатей, організацію екскурсій до музеїв козацтва та виставок, присвячених історії козаччини.
- Літературно-мистецький модуль, спрямований на читання й аналіз літературних творів про козаків, знайомство з козацькими думами та піснями, проведення мистецьких конкурсів, театралізованих вистав, які відображають козацький дух і мораль.
- Фізкультурно-спортивний модуль, який включає проведення козацьких спортивних змагань, військових ігор, таких як "Джура", що розвивають фізичну витривалість і формують командний дух.
- Морально-етичний модуль, що сприяє формуванню в учнів високих моральних якостей, зокрема мужності, гідності, колективізму та відповідальності, через обговорення етичних принципів козаків і проведення виховних годин.

Особлива увага приділена методичному забезпеченню програми. Представлені методичні матеріали й інструменти, такі як навчальні посібники, план-конспекти уроків і заходів, спрямовані на полегшення роботи педагогів та підвищення її ефективності.

Рекомендації для педагогів, які планують впроваджувати елементи козацької педагогіки, включають:

- Використання інтерактивних форм навчання, таких як тематичні конкурси, театралізовані вистави, спортивні змагання, які підвищують мотивацію учнів.

- Організацію екскурсій, літературних вечорів, днів національної ідентичності для збагачення знань учнів про козацьку культуру.
- Створення творчих проектів та ініціатив, які стимулюють колективну роботу та взаємодопомогу.
- Постійне вдосконалення методів навчання, орієнтованих на виховання активної громадянської позиції та відповідальності.

Таким чином, розроблена програма національно-патріотичного виховання є багатогранною і здатною інтегрувати історико-культурну спадщину козацтва у сучасний освітній процес. Вона сприяє гармонійному розвитку молоді, формуванню громадянської свідомості та патріотизму, зберігаючи і примножуючи багатство української культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріянова О. Модель виховної системи на засадах козацької педагогіки. Сучасна шк. України. – 2011. – №5. – С. 63- 70.
2. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді : навч.-метод.посібн. / М. М. Бака, В. П. Корж. – К. : Книга пам'яті України. – 2004. – 460 с.
3. Бех І. Д., Чорна К. І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України. – Київ. – 2014. – 48 с.
4. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. – Київ. – 2014. – 29 с.
5. Білик С.В. Нащадки козацької слави. Організація національно-патріотичного виховання молодших школярів на військово-козацьких традиціях / С.В. Білик. – Х. : Вид. група «Основа», 2015. – 176 с
6. Бондаренко Н. Модерна українська ідентичність як основа формування європейськості майбутньої еліти. Обдаровані діти – скарб нації! : матер. III Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф. (м. Київ, 18–23 серп. 2022 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України. – 2022. – С. 139–149. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731816>.
7. Військово-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі : посіб. / уклад. М. Зубалій, В. Івашковський, О. Остапенко, М. Тимчик, Б. Шаповалов, З. Діхтяренко, І. Білоцерківець. – К. : Паливода А. В., 2016. – 232 с.
8. Воєнна Доктрина України. Указ Президента України від 24.09.2015 № 555/2015. – URL: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>
9. Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура»). – URL: <http://vpoano.wixsite.com/dzura>
10. Всеукраїнський молодіжний клуб «Джура». – URL: <http://dzhura.org.ua/>
11. Гоголь М. В. Тарас Бульба. Київ : Дніпро, 1987. 287 с.

12. Гончарук С. В. Духовне становлення учнів засобами козацької педагогіки. Педагогіка і психологія. 2018. № 3 (47). С. 25–28.
13. Горобець В. Світанок Української держави. люди, соціум, влада, порядки, традиції. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2017. – 448 с
14. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Київ : Наук. думка, 1991. 540 с.
15. Демченко І. І., Соловей О. А. Національно-патріотичне виховання в сучасній школі: основи, методи, форми. Харків : Основа, 2017. 152 с.
16. Дмитренко К. А., Коновалова М. В., Семиволос О. П. Інтерактивні методи в національно-патріотичному вихованні : метод. посіб. Харків : ВГ «Основа», 2019. 120 с.
17. Дутчак Л. О. Козацька педагогіка як складова формування патріотичних цінностей. Молодь і ринок. 2019. № 2 (186). С. 48–51.
18. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України : метод. посіб. / Е. А. Єрмоєнко. – К. : Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
19. Жаровська О. П. Національна свідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб.наук.праць. - Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 233 - 242.
20. Жеребцова М. В., Бородін С. Е., Ніколаєв О. С. Скаутинг краєзнавство - система патріотичного виховання молоді / Збірка статей з історії українського скаутингу. – К. ПП «Стародавній світ». – 2013. – 312 с.
21. Задунайський В. «Військова хитрість «Заскочити зненацька» у перших боях запорожців у 1648 р. і кубанських козаків-повстанців під час антибільшовицьких повстань під проводом Ф. Єлісеєва та А. Шкуро навесні 1918 р.». Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – 2021. – Вип. 30. – С. 306– 314.
22. Запорозька січ. – URL: <http://www.sich.in.ua/>
23. Іванченко Р. П. Запорозьке козацтво: традиції та сучасність. Київ : Просвіта, 2002. 260 с.

24. Івашковський В. Система виховання дітей в Україні за часів розквіту козацтва / В. Івашковський // Початкова школа. – 2014. – № 12. – С. 41–45
25. Ігнатенко О. Л. Театр і національна ідентичність у вихованні молоді. Культурологічні студії. 2020. № 1 (15). С. 65–68.
26. Карпач Н. І., Олешак С. П. Особливості розвитку молодіжної участі у волонтерській діяльності / Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД. – 2014. – Вип. 18, кн. 1. – С. 351 - 360.
27. Кириченко О.В. Козацька педагогіка: розробки занять, сценарії виховних заходів, методичні рекомендації / О.В. Кириченко. – Х. : Вид. група «Основа» : «Триада+», 2008. – 185 с
28. Козак Д. В. Мистецтво і національне виховання: методологія і практика. Київ : АртЕк, 2019. 201 с.
29. Козаки: Історія лицарства. – URL: <http://kozaku.in.ua/>
30. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти / Збірник матеріалів науково-методичного забезпечення впровадження козацької педагогіки. – Кам'янець-Подільський. – 2018. – 466 с. – URL: http://umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/navchalyni/3_%D0%91%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%D0%9A%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%86_%D0%BA%D0%B0.pdf
31. Концепція державної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення на 2013-2017 роки, схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 1-21. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1233-2020-%D1%80>
32. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 № 641. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>

- 33.Король В. М. Національно-патріотичне виховання: теоретичні основи та практичний досвід. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2016. 214 с.
- 34.Косянчук С. В. Читання у процесі формування культури інтелектуального життя особистості: соціальний вектор реалізації педагогічних технологій профільного навчання. Problems of implementation of science into practice. Oslo, Norway 2020, April, 20–21. Pp. 258–261. – URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720160>
- 35.Кравець А.А. Національно-патріотичне виховання як пріоритетний напрямок сучасної школи / Херсонський державний університет. – 2017.
- 36.Кравченко А. Національно-патріотичне виховання молоді в Україні-вимога сьогодення / А. Кравченко, М. Сахно // Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 63. – С. 71-75. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2015_63_13
- 37.Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіта в контексті національного виховання. Харків : Ранок, 2018. 176 с.
- 38.Литвин В. М. Козацькі традиції в освітньому просторі України. Наукові записки. Серія «Історія». 2015. № 2 (64). С. 30–34.
- 39.Литвин В. М. Українське козацтво: Становлення, розвиток, спадщина. – Київ: Наукова думка. – 1993. – 335 с.
- 40.Луцюк А. М. Виховання громадянськості засобами національної культури. Пед. пошук. 2019. № 4 (105). С. 15–18.
- 41.Любар О. О., Стельмахович М. Г. Історія української школи і педагогіки. – Київ: Знання. – 2003. – 468 с.
- 42.Мамаєва слобода. – URL: <http://mamajeva-sloboda.ua/>
- 43.Матяшук В. П. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. П. Матяшук. – Тернопіль : Ман-дрівець. – 2014. – 384 с.
- 44.Музей гетьманства. – URL: <http://www.getman-museum.kiev.ua/>

- 45.Мушкетик Ю. М. Козацтво як чинник формування національної ідентичності // Вісник Університету Грінченка. – 2017. – №12. – С. 56-61
- 46.Мушкетик Ю. М. Козацтво як чинник формування національної ідентичності // Вісник Університету Грінченка, 2017. – №12. – С. 56-61.
- 47.Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013) – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
- 48.Павлюк І. Козацька педагогіка як феномен української духовності. Львів : Світ, 2013. 295 с.
- 49.Паніна Л. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді в умовах Нової української школи / Л. Паніна // Нова педагогічна думка. – 2020. – № 1. – С. 118-120. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2020_1_29.
- 50.Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках». – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>
- 51.Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах № 641 від 16.06.2015. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>
- 52.Радченя І. Реалізація життєвотворчого потенціалу вчителя початкових класів в умовах Нової української школи / І. Радченя // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань. – 2018. – Вип. 59. – С. 272–278.

53. Руденко Ю. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність. – Київ: Четверта хвиля, 2008. – 240 с.
54. Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка: Витоки. Духовні цінності. Сучасність. / Міжрегіональна академія управління персоналом. – Київ. – 2007. – URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/ukr_kozak_ped_v3.pdf
55. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки. Указ Президента України від 13.10.2015 580/2015. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>
56. Конституція України від 28 червня 1996 року. – URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
57. Сухомлинська О.В. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення / Ольга Василівна Сухомлинська. – Шлях освіти. – 2010. – №2. – с.10-14.
58. Федорченко Д. Мудрість козацької педагогіки / Д. Федоренко // Освіта. – 1999. – С. 42–44.
59. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 320 с.
60. Тимчик М. В. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі фізкультурно-масової роботи / М. В. Тимчик // Проблеми освіти. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України : наук. зб-к. – 2012. – Вип. 72. – С. 64–68.
61. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ, 2011. 128 с.
62. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання: спроба педагогічної антропології / Костянтин Дмитрович Ушинський. Твори в 6 т. / відп. за укр. видання Г.С. Костюк, С. Х. Чавдаров. – Київ : Рад. школа. – 1952. – Т. 4.

- 63.Формування ціннісних орієнтацій у дітей та учнівської молоді: методичні рекомендації / Упоряд. Н.М. Сукачова. – Суми : НВВ СОІППО, 2017. – 40с.
- 64.Черненко О. Українська система освіти та виховання молоді за часів козацької доби // Збірник наукових праць "Лотос". – 2023.
- 65.Чижевський Д. І. Історія української культури. Київ : Вища школа, 2005. 512 с.
- 66.Чухліб Т. В. Гетьмани України: війна, політика, кохання / Т. В. Чухліб. – К. : Арій. 2016. – 480 с.
- 67.Шевченко Т. Г. Гайдамаки : поема. – Київ : Веселка, 1984. – 243 с.
- 68.Щербак В. О. Українське козацтво: формування соціального стану : друга половина XV – середина XVII ст. / В. О. Щербак. – К. : Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 296 с.
- 69.Яворницький Д. І. Вольності запорозьких козаків /Д. І. Яворницький ; передм. В. С. Мороза. – Дніпропетровськ : Січ, 2002. – 359 с.
- 70.“Козацькі розваги”: у Миколаєві влаштували розважальний захід для дітей / Вечірній Миколаєв. – 2024. – URL : <https://vn.mk.ua/kozatski-rozvagy-u-mykolayevi-vlashtuvaly-rozvazhalnyj-zahid-dlya-ditej/>
- 71.“Козацькі розваги”: у Миколаєві влаштували розважальний захід для дітей / Вечірній Миколаєв. – 2024. – URL : <https://suspilne.media/mykolaiv/814551-kozacki-rozvagi-u-mikolaevi-vlastuvali-rozvazalnij-zahid-dla-ditej/>
- 72.Виховний захід "Козацькі розваги". – URL : <https://naurok.com.ua/vihovniy-zahid-kozacki-rozvagi-265412.html>
- 73.Bosquet Enlow, M., Egeland, B., Blood, E., Wright, R. O., & Wright, R. J. Interpersonal trauma exposure and cognitive development in children to age 8 years: A longitudinal study. *Journal of Epidemiology & Community Health*. – 2012. – 16(3). – P. 387-393

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма національно-патріотичного виховання з використанням козацької педагогіки

Мета програми: Формування в учнів патріотичних цінностей, громадянської свідомості, національної ідентичності та готовності до активної участі в суспільному житті через інтеграцію традицій козацької педагогіки у виховний процес школи.

Завдання програми:

1. Ознайомлення учнів із історією, культурою та традиціями українського козацтва.
2. Виховання у дітей почуття патріотизму, поваги до національної історії та символів.
3. Формування морально-етичних якостей, таких як мужність, відповідальність, повага до старших.
4. Зміцнення фізичного здоров'я та розвиток навичок командної роботи через козацькі спортивні ігри.
5. Стимулювання творчих здібностей учнів через використання літературно-мистецьких і інтерактивних методів.

Структура програми:

I. Історико-культурний модуль.

Мета: Поглиблення знань про історію козацтва, його роль у національному відродженні.

Зміст:

1. Проведення уроків та лекцій на тему "Козацька доба: герої та традиції".

2. Вивчення історичних постатей (Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний).
3. Інтерактивні екскурсії до музеїв козацтва.
4. Організація виставок з історії козацтва.

Методи реалізації:

1. Історичні реконструкції.
2. Вікторини "Що я знаю про козаків?".
3. Обговорення історичних подій у форматі "живого кола".

II. Літературно-мистецький модуль

Мета: Розвиток уявлення про козацьку культуру через творчість.

Зміст:

1. Читання та аналіз літературних творів ("Тарас Бульба" М. Гоголя, "Гайдамаки" Т. Шевченка).
2. Знайомство з козацькими думами та піснями.
3. Проведення мистецьких конкурсів, таких як "Козацька слава в малюнках".
4. Постановка театралізованих вистав за мотивами козацької історії.

Методи реалізації:

1. Майстер-класи з виконання козацьких пісень.
2. Літературні вечори.
3. Конкурс декламації поезії на козацьку тематику.

III. Фізично-оздоровчий модуль.

Мета: Зміцнення здоров'я учнів, розвиток витривалості та командного духу.

Зміст:

1. Військово-спортивні ігри (змагання "Джура", козацькі забави).
2. Проведення тренувань із традиційної козацької боротьби.
3. Організація туристичних походів та таборів.

Елемент	Приклад активності	Очікуваний результат
Змагання "Козацький герць"	Біг із перешкодами, боротьба "на хресті"	Розвиток витривалості, спритності
Тренування	Стрільба з лука, метання топорів (під наглядом фахівців)	Розвиток координації та точності
Походи	Орієнтування на місцевості, вогнище	Формування лідерських якостей

IV. Морально-етичний модуль

Мета: Виховання духовних та моральних цінностей на основі козацької ідеології.

Зміст:

1. Тематичні виховні години ("Козацька честь і гідність").
2. Зустрічі з ветеранами та представниками козацьких організацій.
3. Волонтерська діяльність, орієнтована на допомогу ветеранам та громадам.

Методи реалізації:

1. Проведення бесід із елементами дискусії.
2. Організація благодійних акцій.
3. Волонтерські ініціативи ("Пам'ятай героїв свого народу").

Анкети для виявлення рівня інтересу та знань про козацтво

Шановний учень! Ця анкета допоможе визначити, наскільки ти цікавишся історією козацтва та які твої знання про нього. Відповідай чесно — це важливо для планування цікавих заходів та уроків.

1. Твій клас: _____
2. Твій вік: _____
3. Чи цікавишся ти історією України?
 - a. Так
 - b. Ні
 - c. Частково
4. Як ти вважаєш, хто такі козаки? (обери один або кілька варіантів)
 - a. Захисники України
 - b. Військові організації
 - c. Землероби та ремісники
 - d. Інше (напиши): _____
5. Що тобі відомо про Запорізьку Січ?
 - a. Це військове поселення козаків
 - b. Це центр козацької культури
 - c. Нічого не знаю
6. Назви трьох відомих козацьких отаманів або гетьманів.
7. Які традиції чи звичаї козацтва тобі відомі?
8. Чи знаєш ти, який вплив козацтво мало на історію України?
 - a. Так, знаю добре
 - b. Щось чув/чула

- с. Нічого не знаю
9. Чи цікаво тобі дізнаватися більше про життя козаків?
- а. Так, дуже цікаво
 - б. Цікаво, але не завжди
 - с. Мені це не цікаво
10. У якій формі тобі було б цікаво дізнаватися про козацтво? (обери один або кілька варіантів)
- а. Тематичні уроки
 - б. Ігри та змагання на козацьку тему
 - с. Екскурсії до музеїв чи історичних місць
 - д. Перегляд фільмів або відео про козаків
 - е. Інше (напиши): _____
11. Як ти оцінюєш свої знання про козацтво?
- а. Добре знаю
 - б. Знаю на середньому рівні
 - с. Знаю мало
12. Чи хотів/хотіла б ти брати участь у заходах, пов'язаних із козацькою тематикою (змагання, проекти, екскурсії)?
- а. Так, із задоволенням
 - б. Можливо, залежить від заходу
 - с. Ні, не цікавить
13. Що б ти хотів/хотіла дізнатися про козацтво?
14. Які заходи чи уроки на тему козацтва ти хотів/хотіла б відвідати?

Дякуємо за твої відповіді! Вони допоможуть зробити навчання цікавим і корисним! □

Опитувальник для самостійного оцінювання особистих якостей

Мета: Цей опитувальник допоможе тобі оцінити свої особисті якості, такі як мужність, відвага, відповідальність, дисципліна та колективізм, і зрозуміти, як ці цінності можуть бути важливими у сучасному житті.

Інструкція:

Оціни кожне твердження за п'ятибальною шкалою:

- 1 – зовсім не про мене
- 2 – скоріше не про мене
- 3 – частково про мене
- 4 – скоріше про мене
- 5 – точно про мене

Мужність

1. Я можу діяти рішуче в складних ситуаціях.
2. Я не боюся відстоювати свою думку, навіть якщо вона не збігається з думкою більшості.
3. У мене вистачає сміливості брати на себе відповідальність за свої вчинки.
4. Я не уникаю складних завдань, навіть якщо вони здаються мені важкими.

Відвага

1. Я готовий/готова захищати своїх близьких і допомагати тим, хто потребує допомоги.
2. У кризових ситуаціях я зберігаю спокій і здатний/здатна приймати рішення.
3. Я не боюся пробувати нове, навіть якщо це здається ризикованим.

4. Я готовий/готова виступити проти несправедливості, навіть якщо це викликає труднощі.

Відповідальність

1. Я завжди виконую свої обіцянки.
2. Я вчасно виконую свої обов'язки, навіть якщо для цього треба пожертвувати вільним часом.
3. Мені можна довірити важливе завдання, і я впораюсь із ним.
4. Я розумію, як мої дії можуть впливати на інших людей.

Дисципліна

1. Я завжди дотримуюсь правил і норм поведінки, встановлених у моєму середовищі.
2. Я вмію планувати свій час і дотримуватись графіка.
3. Я завжди доводжу розпочаті справи до кінця.
4. Я вмію контролювати свої емоції у складних ситуаціях.

Колективізм

1. Я вмію працювати у команді, допомагаючи іншим досягати спільної мети.
2. Успіх моєї команди для мене важливіший за особистий результат.
3. Я готовий/готова підтримувати інших, навіть якщо це вимагає додаткових зусиль.
4. Я прагну досягати злагоди у спілкуванні з однокласниками або колегами.

Підрахунок балів:

Підсумуй бали за кожною категорією (Мужність, Відвага, Відповідальність, Дисципліна, Колективізм).

Максимальний бал для кожної категорії – 20.

Зроби висновки:

16–20 балів: Ця якість у тебе добре розвинена.

11–15 балів: Ти маєш позитивні риси, але є над чим працювати.

6–10 балів: Варто приділити увагу розвитку цієї якості.

1–5 балів: Ти можеш почати працювати над собою в цьому напрямку.

Рефлексія:

1. Яку якість із запропонованих я вважаю своєю найсильнішою?
2. Над якою якістю я хотів/хотіла б попрацювати?
3. Як козацькі цінності, такі як мужність і колективізм, можуть допомогти мені у житті?

Дякуємо за чесність і самостійність у виконанні опитувальника! □

Конспект уроку "Козацька доба: герої та традиції"

Мета: Поглибити знання учнів про історію козацької доби. Формувати в учнів повагу до героїчного минулого України. Виховувати почуття національної гордості й патріотизму.

Структура уроку:

1. Вступна частина (5-7 хвилин):

Привітання та організаційний момент.

Учитель вітає учнів і пропонує задуматися над питанням: "Що для вас означає слово 'козак'?"

Коротка відеопрезентація про Запорозьку Січ (3 хвилини). Відео демонструє основні аспекти життя козаків: побут, військові традиції, символіку, архітектуру Січі.

Постановка завдань уроку. Учитель коротко озвучує завдання уроку:

- Дізнатися більше про видатних героїв козацької доби.
- Зрозуміти, чому козаки стали символом боротьби за свободу та незалежність України.
- Підготуватися до участі в інтерактивній грі.

2. Основна частина.

Тема: "Життя та подвиги Богдана Хмельницького та Петра Сагайдачного"

Міні-лекція з елементами бесіди (15 хвилин).

Учитель розповідає про дві ключові постаті козацької доби:

- Богдан Хмельницький: організатор Національно-визвольної війни, політик і дипломат, створення Гетьманщини.
- Петро Сагайдачний: морські походи, участь у Хотинській війні, розвиток освіти та православної церкви.

Методи активізації:

- Учитель ставить учням запитання, наприклад: "Чому Хмельницького вважають видатним стратегом?"
- Запрошує учнів висловлювати власну думку щодо внеску цих діячів у розвиток України.

Робота з історичними текстами (10 хвилин).

Учням роздають уривки з літописів (наприклад, "Літопис Самовидця" чи матеріали про Хотинську битву). Завдання: прочитати уривок і відповісти на запитання:

1. Що свідчить про патріотизм і мужність козаків?
2. Які цінності вони захищали?

3. Заключна частина (10 хвилин)

Інтерактивна гра "Козацька вікторина" (5-7 хвилин).

Учні діляться на 2-3 команди.

Питання для вікторини:

- Хто був першим кошовим отаманом Запорозької Січі?
- Яке місто стало адміністративним центром Гетьманщини за Хмельницького?
- Який історичний документ Богдан Хмельницький уклав у 1654 році?
- Як називається човен, яким користувалися козаки?

Оцінювання: За кожну правильну відповідь команда отримує бал. Переможці отримують символічну нагороду (наприклад, похвальну грамоту або значок "Юний козак").

Підсумки уроку (3 хвилини)

Учитель разом з учнями підбиває підсумки:

1. Що нового вони дізналися про козацьку добу?
2. Чому козаків називають символом свободи?
3. Які цінності варто перейняти від козаків сучасній молоді?